

اُل دیلی و ادبیاتی

۱۷

همکاران ثابت:

سپرست تحریریه	بهزاد بهزادی
مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم	علیرضا صرافی
مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها	اسماعیل هادی
مسئول ادبیات آشیغی	جواد دربندی
مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها	محمد رضا کریمی
مسئول بخش امثال و حکم (آتالار سوزو)	ائل اوغلو (صدیار وظیفه)

ویراستار: م. رزاقی

حروف نگار: کاوس نصیری

بو ساييئين ايچيندهكى لر- ١٧-

٣	بەزاد بەزادى	فولكلور تۈپلاماق اوغرۇندا يېئنى آدئىم لار
٥	رضا كاظمى	آتalar سۈزۈ
٩	ثريا بخشى	آتalar سۈزۈ
١١	ثريا بخشى	باياتىلار(٥)
١٤	ثريا بخشى	لای لای لار(٤)
١٧	محمد قاضى	آتalar سۈزۈ
٢٠	م. نقابى	«معجز»- وۇن سەچىلىميش اثرلىرىندە مطبوعات و ... آدلار ئ
٢٦	كمال حسن اوھۇن	آذربايجان قدىم فولكلور رقصلىرى(٤)
٣١	محمد رزاڭى	يېئتىم سېتىدى
٣٦	علييرضا ذيحق	نجف داستانىء(١)
٤٦	جود دربندى	قوشا چائىلىء آشىق مىكايىل
٤٨	اوڙو جعلى دوزنانى	گۈئى مونجوق(٢)
٥٢	حسين مسعودى	كلمات تركى در عربى (٢)
٦١	على برازنده (تۆرك)	ايىسكندرىن اولۇم ناغىئىلئ

فولكلور توبلاماق اوغروندا

يئنى آددىم لار

شيفاهى ادبىاتىمئىزىن گوجلو قولو اولان فولكلورلار ئ توبلاماق اوغروندا

كىتدىكىجه يئنى آددىم لار گۈئۈرۈلۈر.

آيدىن لارئمىز كۈنۈل لۇ اولاراق، ايل لر بۇيىو چئشىدىلى ساحەلرده فولكلور توبلاماغا ماراق گؤسترىپلر، آنجاق بير عىدەسى توبلامىق لار ئ فولكلورىك اثرلىرى چاپ ائديب يايما بىلمىش لر. بو يئون ده مطبوعاتىئن فولكلوروموزون يائىلماسىندا اونملى رولو اولمۇشدور. آنجاق بىلدىيەنiz گۈرە، فولكلورچو چائىشقانلار دا واردىئكى، توبلامىق لار ئ آيدىلەلرى بير كىتاب كىمى يائىماق مقصىدى ايله توبلامىش لار، آنجاق، اونلار ئ چاپ ائتمەيە ايمكانلار ئ اولمادىيەنidan قۇرويىوب ساخلامىش لار. تجرۇبە گؤسترىر كى، چۈخ واخت لار بئله اثرلى آرادان گئىمك تەلەتكەسىنده دىر.

سون زامانلار البىر چائىشمalar باشلاتىپ آرتماقدادىئر. نېچە نفرلىك بىرگە ايش لمك چۈخ وئرىملى اولا بىلر. بئله كى، اونلار اوز آراسىندا ايش بولگۆسۇ آپارىر. بىلىك و دوشۇنجهلىنى بىر آرایا قۇيۇرلار، فولكلورون بىللى بىر قولو و يا قوللار ئ اوزره چائىشىرلار. برنامە ايله ايش لرى اىرلى آپارىئلار. بئله بىرلىكده گۈرۈلن اىشلىرىن اورنىكلىنى «ائل دىلى و ادبىياتى» صحىفەلىرىنده گۈرمك اوЛАر.

جىمعى چائىشما شكلىنىدە فولكلور توبلاماق اوغروندا اىرلى سۈرۈلەن آشاغىدakى ئ آددىم لار ئ دىرىلندىرىمك لازىم دىئر.

1- حسین محمدخانى (گونتىلى) و عسگر علیائى (ياشىل) جناب لارئىن

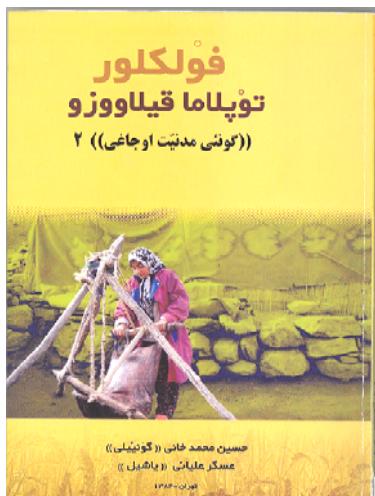
ترتىب ائتدىكىلرى «فولكلور توبلاما قىئلاۋوزو» كىتابى بىر ساحەدە چائىشانلارا يۈل گؤسترىيچى بىر اثىدىر. نە ياخشى اولار كى، فولكلورىك اثرلىر، عىلمى اوچسۇل اوزره و گركلى وسaitip ايله داوام تاپسىئىن. لاكىن ھامى امكداش لار ئين مالى ايمكانلار ئىن چاتىشمازىيەندا گۈرە ايش لرده انگل تۈرەنir. دئۋلتى اورقانلار دا بىر ساحەدە ياردىم

ائتمىرلر... بىلە چالىشمازلىق لارئ آرادان قالدىيرماغا چالىشاراق، هلهلىك، ايشى دايىندىرماق اوْلماز. اليمىزدىن گىلدىيى قىدەر ايشلرى آپارمالىييئق.

٢- برازىنده خليلى، كۈنۈل لۆلرى «قىلم» درنىسى طرفىنдин ٢٩ / دى ١٣٨٤-دە قورو لا جاق سىمپۇزىيۇمدا اىشتىراك ائتمە يە چاغىر مىشدىئir. بو يىعىنجاق فولكلۇر توپلاماق مؤرخضوسونا حصر ائدىلىمىشدىر. بىلە بىر تىشىۋت، اوز نۇوبەسىنده اوئىملى ساپىشىر. اوْمىد ائدىرىك بو يىعىنجاق بارلىء- بركتلى اوْلسون.

٣- «دىلماج» درگى سى سۆز وئرمىشدىر كى، قىشدا فولكلۇر بارهسىنده اوْزەل سايىئ نشرائىدە جىكدىر. فولكلۇرچو امكداشىمئىز صرافى جنابلارئئىن بىلە بىلە دېرىلى اوْلا جاغىينا اينانئىرئيق. فولكلۇر آبىدەلر يىمىزى توپلاماق اوغرۇندا گۇتۇرۇلن بىلە آددىم لار اوئىملى دىر و فولكلۇر توپلاماق اوغرۇندا چالىشان امكداش لارا يۈل گوئسترىيچى و تىشىق ائدىيجى اوْلا جاقدىر.

بەزاد بەزادى

كىتايىن آدى: فولكلۇر توپلاما قىلااووزو
حاضىئرلار: حسين محمدخانى (گۆنئىلەرنى) و
عسگەر عەلیئىل (ياشىل)
ناشىر: گۆنئىي مەدىنت اوچاسى
چاپ يئرى: تەھران، ١٣٨٤

آقاclar سؤزو

اردىيەل و هندهورىندە

ترتىپ ائدن: رضا كاظمى

تۈپلايانلار: حسن فيضى، نوروز على فيضى،

رضا كاظمى، محمود مهدوى،

كاظم نظرى بقا.

بو گۆنۈن صاباحىء دا وار.

بولوت آلىشىئىن گۆنى، ياشماڭ آلىشىئىن دىلى./ بولود آلىشىئىن گۆنۈ، ياشماق آلىشىئىن دىلى.

بۇينى سۇرۇشدوردۇغ، صاباحا آللادىرىمدى./ بو گۆنۈ سۇرۇشدوردۇق،
صاباحا آللادىرىمدىر.

بؤيىك آخماق اوّلار، كىچىھە چاخماخ./ بؤيۈك آخماق اوّلار، كىچىك چاخماق.

بؤيىگە ائحتىرام، كىچىيە حۇرمەت./ بؤيۈگە ائحتىرام، كىچىيە حۇرمەت.

بۇيى وار پ...اجاغ سۈزى وار اوخاجاغ./ بۇيۇ وار پ...ادك سۈزۈ وار اوخادك.
بى آغاچىن كۈلگەسىنەدە مىنى ياتار./ بىر آغاچىن كۈلگە سىنەدە مىنى ياتار.

بى اليىنە دۇققۇز قارپۇز تو توب./ بىر اليىنە دۇققۇز قارپىز تو توب.

بى اوز تۈپىوندا اويناسا او جوزلۇغ اوّلار./ بى اوز تۈپىوندا اويناسا او جوزلۇق اوّلار.

بى ايت بى درىنى سورىيەر./ بىر ايت بىر درىنى سورىيەر.

بى اىامدى اىتلەر قائىب كۆچوھلەر دىللە ئى:/ بىر اىامدىر اىتلەر قائىب
كۆچوکلەر دىللەنير.

بىجور ائله، مامالچى بى ده قاپويا گلسون. / بير جور ائله، مامالچى (الدە مئىوه ساتان) بير ده قاپينا گلسىن.

بى داشىن آلتىن قالخىزسون مين آرواد تاپىلار، مين داشىن آلتىن قالخىزسون بى ننه چىخماز. / بير داشىن آلتىن قالخىزسان مين آرواد تاپىلار، مين داشىن آلتىن قالخىزسان بير ننه چىخماز.

بى چاتاخدى بى سشىمە، ايكىسى ده آلىشىب يائى^. / بير چاتاقدى بىر سئچمه، ايكىسى ده آلىشىب يائىر.

بىزىم پوليميزىن شىرى دىشىدى. / بىزىم پولوموزون شىرى دىشى دىر. بى كۆئىنە گئىتىب كى بى ساپىن چەسون مين ياماغى تۈكۈلر. / بىر كۆئىنک گئىتىب كى بىر ساپىن چكىسىن مين ياماغى تۈكۈلر. بىن يائىننان ايت كىمى كېچ، ايتىن يائىننان بى^ كىمى.

پ

پاشا قاپىسى پ...لىدى. / پاشا قاپىسى پ...لودور.

پايتىز چىخدى، قىش چىخدى. / پايتىز چىخدى، قىش چىخدى.

پئىغىبرىن سۆزىدى: هاراي ائولادىن پىسىنن، گۈزىن باشىن آغرىئىئىننان؛ باشى سئىندىرماع اولماز، گۈزى چىخارتماغ اولماز، اوشاغى آتماغ اولماز. / پئىغىبرىن سۆزۈدۇر؛ هاراي ائولادىن پىسىنن، گۈزلە باشىن آغرىئىئىننان؛ باشى سئىندىرماق اولماز، گۈزۈ چىخارتماق اولماز، اوشاغى آتماق اولماز.

پردهنىن او اوزى ده قريپلىكدى. / پرده نين او اوزۇ ده قريپلىكدىر.

پنirin آرتىخ قۇيئى^. / پنirin آرتىق قۇيور.

پىچاغىئىن دالى دا كىسى قاباغى دا. / بىچاغىئىن دالى دا كىسىر قاباغى دا.

پىر منىمدى، كرامتىن بىلەرم.

پېسپىستىيا دئدىلر نىيە قرهسىن، دئدى خالامئىن گلىنىيم؛ كەھلىيە دئدىلر نىيە شاققىلدىئىسان، دئدى بى بى مىن گلىنىيم. / پېسپىستىيا دئدىلر نىيە قاراسان، دئدى خالامئىن گلىنىيم؛ كەھلىيە دئدىلر نىيە شاققىلدايىرسان، دئدى بى بى مىن گلىنىيم. پېشىك ئولدو روپ گۈز قۇرخودئى:/ پېشىك ئولدو روپ گۈز قۇرخودور. پېشىكىن اوغلان دوغوب. / پېشىتىن اوغلان دوغوب.

پېلوىى آش ائله دىم، يېروپىي ياش ائله دىم، تۇرپۇيى بوش ائله دىم، سنه نه وار سارابلىء سۇنسوز اولدى يا سۇنىنى اولدى. / پېلوونو آش ائله دىم، يېرىنى ياش ائله دىم، تۇرپانئ بوش ائله دىم، سنه نه وار سارابلىء سۇنسوز اولدو يا سۇنلو اولدو. پېياندا آتىئىا گۆلمەسە باغرئ چاتدىيىار. / پېياندا آتىئىا گۆلمەسە باغرئ چاتلايىار.

-ت-

تارى ايکى قاپازى بى باشا سالماز. / تانرى ايکى قاپازى بىر باشا سالماز.
تارى چۈرە وئرنىدە آغىز وئرمەدى، آغىز وئرنىدە چۈرە وئرمەدى. / تانرى چۈرك وئرنىدە آغىز وئرمەدى، آغىز وئرنىدە چۈرك وئرمەدى.
تارى سنه قانات - قويىرۇخ وئرمەسۇن. / تانرى سنه قاناد - قويىرۇق وئرمەسىن.
تارى كۈر قوشۇن يوياسېن ئىين قۇيىوب. / تانرى كۈر قوشۇن يوواسېن ئى ايله قۇيىوب.

تانى منى! تائىماسۇن، بىرين مۆسلط ائلهرم نه سنى تائىيار نه منى. / تانى منى!
تائىماسان، بىرين مۆسلط ائلهرم نه سنى تائىيار نه منى.
تاوا دليه، تاس دليه، بو دا گىتدى اوستەلە. / تاوا دлик، تاس دлик، بو دا گىتدى اوستەلە.

تئھراندا قازان، اردبىلە خىشىدە. / تئھراندا قازان، اردبىلە خىچىلە.

ترازىيە يۈنگۈل، سۈزىدە چۈخ آغىر. / ترزايدە يۈنگۈل، سۈزىدە چۈخ آغىر.

تە قوش يويا باغلاماز، قارتال اولسا دا. / تە قوش يووا باغلاماز، قارتال اولسا دا.

تۈپالنان گىز آخسىيىار. / تۈپالنان گىز آخسىيىار.

تۇرپاغىن اوزى سۈيغ اوّلار. / تۇرپاغىن اوزۇ سۈيوق اوّلار.
 تۇرپاغىن اوزى قره اوّلار. / تۇرپاغىن اوزۇ قارا اوّلار.

تۆلکى حىيىلەگر اوّلار، كانا گىرنىدە تۈز اوّلار؛ دول آرواد فىل باز اوّلار، ... /
 تۆلکۆ حىيىلەگر اوّلار، كانا (يۇواسىئىنا) گىرنىدە تۈز اوّلار، دول آرواد فىل باز اوّلار، ...
 تۆلکى ياتار اسلام دائىندا دىيىھر اوز كۈلگەمدى. / تۆلکۆ ياتار آسلام دائىندا
 دىيىھر اوز كۈلگەمدىر.

تۇۋووس قوشى شىشەر، آياغىنَا باخار فىسى ياتار. / تۇۋووس قوشو شىشەر، آياغىنَا
 باخار فىسى ياتار.

تۇيىغۇن اوشدوغۇ داما جاغ اوّلار. / تۇيىغۇن اوچدوغۇ داما مادك اوّلار.

تۇيىغۇن گۆنۈنە بى باتمان دارى وئرسۇن ائشىنەمەدن ال چەمىز. / تۇيىغۇن گۆنۈنە
 بىر باتمان دارئ وئرسىن ائشىنەمەدن ال چەمىز.

تۇيىغۇن نۇنۇنۇن آغزىن آچارسان، بېچە دە چىئخار، فئرە دە. / تۇيىغۇن ھىنىنىن
 آغزىنئى آچارسان، بېچە دە چىئخار، فرە دە.

تىكىان اولوب اىاغا باتىنجاخ، گۆل اول ياخىيىسا سانجىل. / تىكىان اولوب آياغا
 باتىنجاق گۆل اول ياخايىسا سانجىل.

تىكىئىن دۆست اوّلان، ايللر بۇيى دۆشمن اوّلار. / تىكە ايلە دۆست اوّلان، ايللر
 بۇيىو دۆشمن اوّلار.

تىكەنى چەينەمەسۇن، اوتماغ اوّلماز. / تىكەنى چەينەمەسۇن اوتماق اوّلماز.
 آردئ وار

آقىلار سۈزۈ

زنجان

توبلايان: ثريا بخشى

هـ

- هامىء زادئ، هامىء بىلر.
- هامىءسى بىر بئزىن قىرغىزىدئ.
- هامىءسى بىرە دېمىھز، بىرى ھئچە.
- هامىء قۇييون بالاسىئن اىستەيەر، قارا قۇييون گ...وۇن چىخاردار.
- هامىئىنىء برق توئار، بىزى دە ال چىرغىزى.
- هامىئىنىء بزەر، اوزۇ لۇت گزەر.
- هامىئىنىء قورد يىلدى، آمما منىم تك بودارلامادئ.
- هامىئىنىء تكەسى اویناتىار، بىزىم دە دۆبۈرۈمۈز.
- هامىئىنىء يىاغىش وئىردئ (ووردو)، منىم كىمىن ائوهى داغىلان اولمادئ.
- هارا خۇشدو، اوۇرا وطندى.
- هارانىء دئىيم آغلاشىم؟
- هاردا ايدى، هارا دۆشدو!
- هاردان گلىرسن، چىن-ى ماچىندىن، معلوم ايلەيىر، پىر-ۋ پاچاندان.
- هاردا يىئدىن، اوراكدا يات.
- هاماردا يېرىيە بىلمىر، ياماجدا شىللاق آتىر.
- هامان آشدىء، هامان كاسا.
- هامىء اوز ئويىنин، قىبلەسىن ياخشى تانىيار.
- هامىء اوزۇن بىنمىر، دەۋە دە دىزىن.

- هئىكلى چۈخ، قىئيرتى يۇخ.
- هر آغا جا دايىنماق اوْلماز.
- هر آغا جئىن كۈلگەسى، يائىدا بىر ائودىر.
- هر آغاران قار اوْلماز.
- هر آغىزدا بىر دوعا وار.
- هر ائشىشى يە مىندىم گۈئت آتان چىخدىئ.
- هر ائوّدە دىرك وار، اوْرادا چۈرك وار.
- هر اليىن وئرەسەن، او ال ايلىن آلارسان.
- هر اوّت اوز كۈكۈنۈن اوستە بىتەر.
- هر اوچان ايلە، اوچماق اوْلماز.
- هر ايگىت اوز آدىلان تائىنار.
- هر باشدان بىر آواز گلىر.
- هامىء يارا تۈختايىار، آمان دىل ياراسىئىندان.
- هامىء يَا قان او تدورور.
- هامىء يَا ننهدى، منه قاينانا.
- هانسى سازىئن ايلە اوئىناشىم؟
- هاوا ياغار، قار چىلەر، قاپىنىء كسىب ائلچى لر.
- هاياندا آشدى، اوّردا باشدى.
- هايى - هايى ئىڭدىب، وايى - وايى ئ فالىب.
- هئىچ باققال، اوز قاتىغىئىنا تورش دئمهز.
- هئىچ بىرى دئدى: ايت آغا، بويور اوْتاغا؟
- هئىچ كسىن چىراڭىء صۆبىھەك يانماشىب.
- هئىچ كيم اوز آيرائىنا تورش دئمز.
- هئىچ كيم سحرىنдин خېرى يۇخ.
- هئىچ گۆل تىكان سىز اوْلماز.

بایاتىلار (۵)

زنجان

تۈپلايان: ثريا بخشى

گۈيدن گىندن قوشاباخ

چىخىدىم بالا خانايا

دىمىدىيىنده داشاباخ

باخدىم سرباز خانايا

هاممىئ يئرە ياغىئير قار

سربازلار مشق ئيليردى

بىزە ياغان داشاباخ

قورخىدوم قارداش تائىيا

گۈيدن گىندن قوشاباخ

نارئىنجى سۇيىمادىم هېچ

اوچور گۈيدە قوشاباخ

بۇشقابا قۇيىمادىم هېچ

عالمه ياغىشىش ياغدىئ

يار مندن دۇيدو گىتدى

منه ياغان داشاباخ

من ياردان دۇيىمادىم هېچ

كاغاذىين آغىينا باخ

عزيزىنم هاراباخ

اوئرەئىن داغىينا باخ

تىللرىنى داراباخ

اڭرى منى اىستەسن

من اوزۇم يارالىيىام

كىنديزىن باغىينا باخ

دai سن وورما ياراباخ

بولبۇل اوەلدوم گۈلۈم يۇخ
اوەدلاڭىرام كۆلۈم يۇخ
يار آيرىئىلېب گىدىنەن
آغلامايان گۈنۈم يۇخ

سوپىا گىدىن قىزرا باخ
سوزمه يە باخ، نازا باخ
آى سۆزدۆرن نازلى قىز
دۇئى بىر كە بىزە باخ

بىر آت مىندىم باشى ئۇخ
بىر چاي كىچدىم داشى ئۇخ
آنام قرىب اوەلۈبدۈر
يائىندا قارداشى ئۇخ

آغا جدا خىزله باخ
دىبىنە گۈزىلە باخ
آياق يالىن باش آچىق
سرگىدان گەرەنە باخ

باڭلاردا بىتەر سوئىيەد
يارپاڭى ئۆم - گۈئى سوئىيەد
بىر كىچىك يار سوئىمىشىم
خودام سىن اۋزۇن بۆئۈت

گۈئىه باخدىيم آى دا يۇخ
گۈزەللىيىن آى دا يۇخ
گۈزدىم سىنە تاي تاپام
بىلدىم تاپمام؛ فايىدا يۇخ

عىزىزىم اوچ گۆل آچار
اوچ يارپاڭ ، اوچ گۆل آچار
چاغىيرام ابۇالفضلى
ابۇالفضل مۇشكۆل آچار

آخشام اوەلدو آرام يۇخ
قاشى ئۆزۈ قارام يۇخ
چارخى دۇئىمۇش فلكلەن
گۈئىنەمەين يارام يۇخ

قارداشلار، آى قارداشلار	ساماوارئن پاس وئيرار
ياغىش ياغار قار باشلار	اوستوندە ميلچك دورار
اولسە باجىلار اولسون	من يارىمئ تانئرام
هئچ اولمەسىن قارداشلار	آت اوستە گوئىچك دورار
عزيزيم قارا باغلار	ائويمىزده وار چىنار
آغ اوزىدە قارا خاللار	يارپاغى دينار دينار
يارامى يار باغلاسىن	منيم بير تك بالامى
او، ياخشى يارا باغلار	ساخلاسىن پروزدىگار
پۈزولار نەدن باغلار؟	خىيوانى قازىيىلار
پروانا نەدن آغلار؟	آغ كاغذا يازىيىلار
اكمه نامىز زمىسىن	قارداش باجىن اولەيدى
نه بىتر، نە دن باغلار	سنى سرباز يازىيىلار
بو داغلار قوشما داغلار	گؤئىدە قارا بولودلار
چاتىپ باش باشا داغلار	پارا پارا بولودلار
دايانىپسىز يۈلۈمدا	منيم وضعى حالىمى
دۇنۇپ سۆز داشا داغلار	آپار يارا بولودلار

آردىء وار

لای لای لار(٤)

ثريا بخشى

لای لای بالام گوں بالام

من سنه قوربان بالام

قان ائيله مه کؤنلۈمۈز

گل منه بىر گوں بالام

لای لایيئنام گوں بالام

تئل لرى سوْنبول بالام

كېنگىدەن ، سئرچەدن

يۇخوسو يۆنگوں بالام

لای لای كکوںلۇ بالام

هوشلو ، فيكىرىلى بالام

يار- يۈلداشىئين يائىندا

منىم شكىللى بالام

لای لای بالام ، بال بالام

ياناغى ئىيرمئىز لالام

سحر تئزدىن يېرىندەن

دور آناوا وئر سالام

لای لایيئنام يات بالام

گوں ايله چئىخ بات بالام

من آرزىئىما چاتىمادىم

سن آرزىيوا چات بالام

لای لای آهو گوئز بالام

لای لای شىرىن سۆز بالام

گوئزەللىكىدە دۆنیادا

تكىدى منىم اوز بالام

لای لایيئنام اوز بالام

قاشى قارا گوئز بالام

دىلىين بالدان شىرىن دىر

دۇداغىئىدا سۆز بالام

لای لای دىلىين دوز بالام

دىل آچ گىينان تئز بالام

من اۇتۇروم سن دائىش

شىرىن - شىرىن سۆز بالام

لای لای مىم زىتىيم	لای لائىن اوپياق اوللام
سوْمۇيۆم ، قائىم ، اتىم	ياتمارام اوپياق اوللام
داغ كىمىن داياغىئىسان	سن گئچەلر ياتىنجا
سن سن منىم جوّراتىم	گۆز اوللام ، قولاق اوللام
لای لای دئدىم ، جان دئدىم	لای لائىن اوپيون گۈرۈم
يوخودان اوپيان دئدىم	دور يېرى بۇپيون گۈرۈم
سن يېرى ، بىر من باخىئم	تارىئدان آرزمىم بودور
جان سنه قوربان دئدىم	اوئلمەتىم توپيون گۈرۈم
بالاما لای لای دئدىم	لای لای داغ بۇپيو دوزوم
ياتمادىئ لای لای دئدىم	آى كۈرپە املىك قوزوم
كۆچەدە اوپينياندا	بانلايدىلار خۇرۇزلار
شىخىلدىئ ائى وائى دئدىم	يوخلا آىدان ، اولدوزوم
لای لای شكرىيم قندىم	لای لای گۆل بوتاب اوغلوم
لای لای اوجا سەھنەدىم	عطرىينه باتام اوغلوم
دۇنیا گۆزەللرىنىدىن	آرزمىم بودور اوئلمەتىب
من بالامى ئىندىم	توپيونو توتاب اوغلوم
لای لای گۆلۆم، باھارئىم	لای لای گۆلۆم گۈلابىم
قىئىش گۈنۈنده زومارئىم	آلما ، هئيوا ، گۈلابىم
ياشايىشىئ باغئىندا	درىيا كىمىن گئىينميش
دادلى، تاملى، نوبارئىم	آياقدان باشا آبيم

سن سن منىم يۈلداشئيم	لاي لاي ياشئيل چىنارىئيم
لاي لاي عۆمۇر يۈلداشئيم	شۇئەرەتىم، ايفتىخارىئيم
لاي لاي باجئىم، قارداشئيم	نارئىن نارئىن ، نارگۆللۇ
سن سن منىم توپى پايئىم	دىشلىرى اينجى نارئىم
بۈللۇ بۈللۇ شاباشئيم	لاي لاي دامئىم دووارىئيم
لاي لاي اوزۇرم، كىشمىشىئيم	سن سىز يۈنخدۇ قرارىئيم
باغدا گۆللەر بىتمىشىئيم	سن سن گۆللۇ چىچكلى
بىر آز داييان آغلاما	باخچا، باغىم، باھارىئيم
ايىدى يانار پىشمىشىئيم	لاي لاي جائىم جىئارىئيم
لاي لاي گۆللۇ زانباغىم	گۆندۈزۈم گئجه يارىئيم
گۆلشەنىم، باخچا، باغىم	اوەرەتىمى سىنەمدەن
آلماسىئيم، بىريليانىئيم	ايستەئەسەن، دىء يارىئيم
قولباغىم، بۇيۇن باغىم	لاي لاي باجئىم قارداشئيم
	قرىب يئرددە سىرداشئيم
	قىملى قوربىت ئىلىنده

آفالار سۈزۈ

محمد قاضى

- آت دۇداغى ئىئىر سۆپۆرەر.
- آت قاچدىء پالانى دۆشىدۇ.
- آئىنان يۈلا چىخان ائشىشىن وائى حاىئىنا.
- آت يېرىش اىلە، آدام بىلمك اىلە.
- آتىلان اوخ دالىء قايتىماز.
- آج يىنه دۆشەنى يىتىھەر، تۇخ آغزىنا گلهنى دئىھەر.
- آج تۇخون اوزۇنە باخماقلا دويماز.
- آج اولوب يىتىھەن ناساز اولماز.
- آج، تۈيۈغۇ دىشىننە گۈرەر.
- آج قالارىق باش ايمەريك دۆشىمنە.
- آجلەيئىنان شوخلىق اولماز.
- آجلەق اولسۇن، كىف اولسۇن.
- آبىء دۇنوم پارىيلدار، باعىيرساقلارىم قورولدار.
- آتا آنا تخت يارادىب، بخت ياراتمايىب.
- آتاما ياتاق سالدئىم گىلدى قالاچى ئاتدىء.
- آنا چۈرەنىي مەندىدان چۈرەنىي، اوغول چۈرەتىي زىندان چۈرەتىي.
- آت اوستە كىم بىلىر گلىنىن قاشى ئىرىدىر.
- آت آلمامىش ناكىن آكىر.
- آت آئىنان يۈلا گىنەر، سۈز آرپا كىسمىك دەدىر.
- آت ايشلەر ال اورگەنر، قىلىئىنچ ايشلەر قول اورگەنر.
- آت اولەر نالىء قالار، اىيگىت اولەر نامىء قالار.

- آدامىن سغىتى ييا پەلۋان اولار، ييا شامامخىدا طبىل چى.
- آدىن دئمە آت اوستۇمە.
- آدىءى بىچىنەدەرىر او راغىء قىرخ دا.
- آدىن بىلمىرسىن ائوينە نىيەن گىئىرسىن.
- آراچىءى، كۈتۈلۈ گن اولار.
- آرابا قىرئالاندان سۇنرا يۈل گۈستەرن چۈخ اولار.
- آرپادان بوغدادان اليم چىئىخدىءى، او مود سنه قالدىءى، دارئى خىرمانىءى.
- آرپائىن دنى قىزىل دئير، سامانىءى گۆمۈش.
- آرپا دئىسم يات، بوغدا دئىسم چىئىخ.
- آرپا يېئىرسىن، سامان يېئىرسىن، يۈل يېرىمىرسىن؟
- آرخاسىندا كىسر اتگىنە يامار.
- آروادىن قارىسىءى اىكى اللى (= ١٠٠) ياشار.
- آجىيقدان اولەن آز، تو خلوقدان اوئەن چۈخ.
- آج نه اولسا يېئىھەر، آجىيان نه اولسا دئىھەر.
- آجىندان قوروت قاپىر.
- آچىق باشىئن قاچاغىءى بئۈركچۈ دوکانى دئير.
- آخشامىن آيازىءى اىكىندى دن بىلىنەر.
- آخوند آغاچىءى، گۆل آغاچىءى.
- آدام هر دۆشمكەدە بىر عاڭىل قازانار.
- آدام، باشىئن كىچىمەتىن يېرە سۇخماز.
- آدام، مىن آجىنىءى بىر شىرىن خاطىرينىه او تار.
- آدام دۇنىيابا بىر دفە گلر.
- آدام سۇزىدۇن او شاق گۈزىدۇن يائىنار.
- آدام اىشى بۇيىزدەر اىش آدامىءى بئۈيۈتمىز.

- آغجا اتىم گئرسەنینجە، قىيرمىزى ئىاماغىئىم گۈرسىن سىين.
- آغرىئىلاردا گۆز آغرىسى، هر كىشى نىن اوز آغرىسى.
- آغاڭلا گۈزلىرىم آغاڭلا، نە گلن وار نە گئدن.
- آغىر قازان گنج قايتار.
- آغىر آياق باشا دىير، يۇنگۈل آياق داشا دىير.
- آغىر يېزك آلىشىنا گىرەنин بىلى آغرىئىار.
- آنانىن اوزەھىي يانار، لىلەنин رنگى.
- آنادان بالانى آيىران، ائلىندىن آيرى دوෂەر.
- آناسىئىندان قاباغا دوشۇن قولانى قوردىشىھەر.
- آنلامازا، يومورتانا دوپۇنلە سۆز آندىير.
- آردئ وار
- آرواد وار قاردان سۈپۈق، آرواد وار اوڈدان اىستى.
- آرواد وار ئۆ داياغى، آرواد وار اينجانا (?) بويىاغى.
- آرواد وار آرواددئىر، آرواد وار برباددئىر.
- آرئىنى دومان، اينسانى ايمان يۈلا گىتىرەر.
- آزادلىق آلمالىدئىر وئرمەلى دئىيل.
- آز گل قىزىئىم، ناز گل قىزىئىم.
- آز وئرن جائىندان، چۈخ وئرن مائىندان وئرەر.
- آستا گئدن يۈل آلار، يۈگۈرن يۈلدە قالار.
- آغاج يئمىش اىلە، آت يئريش اىلە.
- آغاج اىيلدى سىئىندى، اىگىد اىيلدى اولدۇ.
- آغاج قازاندا حالۇ بىشىمز.
- آغاج اسر مئە گلر، مئە اسر شە گلر.

**«معجز»- ون سچیلمیش
اثر لریندە مطبوعات و ...
آدلاری**

۱- ابواب: ابواب الجنان: اصل معناسی بئهیشتین قاپیلارئ اولوب، کئچمیشدە مذهبی درس كتابی ایدى. رحلی قطع ده ۲۵۵ صحیفه و ۱۲۶۷ هـ. ق ده چاپ اولموش دور. اثرين موآلifi «محمد رفع الدین المعروف بالواعظ المولى فتح الله» دئير.

بئيت: ضاريب و مضروب له اللشمه چوخ جبر اوخو، ابواب ده بير نفع يۇخ غا ص ۱۶۹، ۱۸۰؛ بهروز ص ۶۱-۶۲؛ شيدا ص ۴۹

۲- ابواب جنان: باخ، ابواب. سعادت ص ۶

۳ - اخلاق: اخلاق كيتابي، «خواجه نصیرالدین طوسی» نين «اخلاق ناصری» كيتايينا ايشاره دىر.

بئيت: «اخلاق» كيتايinda يازئر «خواجه نصیر»

جاييز دئييل قىز اله آلا، لوح و ميداد. شيدا ص ۱۲۰

- ۴- انجیل: (یو) عهدی جدید، خوش خبرلر، موزده (Evangelion)، مسیحی لرین دین کیتابی اولوب، متا، مرقوس، یوحنا، لوقا آدلی ۴ نویسنده عیبارت دیر. بهروز ص ۳۴؛ شیدا ص ۱۹۰
- ۵- پاشا پورت: پاساپورت (ایتا) گوذرنامه، خاریجی اولکه‌لره گئتمک اوچون مورور تذکرہ‌سی، کچیش ورقه‌سی، بندر کیملیشی (فا. کارت شناسایی بندری) بئیت: پاشاپورت آلمیش ایدیم، گلمه‌یه ائی نوری بصر دئدیلر یاخشی دئیل ماهی محرمله سفر بهروز ص ۵۶-۱۴۹
- ۶- پیتیک: بیتیک، یازئ. بهروز ص ۱۱۴؛ شیدا ص ۱۸۴، ۲۱۱
- ۷- تارتان: (عنکبوت) ۱۳۰۴ هـ. ش ده تبریز شهرینده نشر اولان روزنامه‌نین آدی دیر. بئیت: به من «تارتان» حاجی گوید (همی) نرفتم به مکه به حق شکور غ ۱ ص ۱۱۳
- ۸- تذکرہ: گوذرنامه، پاسپورت (۵×۳۲-۵/۳۰) سانتی متر ابعادیندا تک ورقه رسمی سند. غ ۱ ص ۱۳۶- بهروز ص ۴۹، ۱۹۴ شیدا ص ۲۳
- ۹- تسکرہ: باخ، تذکرہ. بهروز ص ۵۵
- ۱۰- تمر: تمیر(فر)، پوستخانه پولو. بهروز ص ۵۸
- ۱۱- تنبیه الغافلین: «حاج میرزا حسن رشدیه» نین تأییفاتیندان دیر.
- ۱۲- تورات: عهدی عتیق (قانون)، یهودی لرین موقددس کیتابی. بئیت: به حقی موصطف و تورات و اینجیل- شبیستر کوفته‌سیندن ائیله‌یین مئیل بهروز ص ۳۴؛ شیدا ص ۹
- ۱۳- جزء عمه: قورآنداں «عم یتساءلون» دان «ناس» سوره‌سینه کیمی جلد اولونموش کیتاب. غ ۱ ص ۲۳۹

- ١٤- ژغرافى: جوغرافى (يۇ). ژئۇ (يئر) قىرافى (يازماق)، تحرير و الارض، مشهور علم. شىدا ص ٤٩
- ١٥- جامع عباسى: «بھاءالدین عاملی (شیخ بھایي)»نىن اثرى اوپۇب، شىعە فيقەسى دىر.
- ١٦- نجى گۆنش ايليندە تبريز شهرىندە داش باسماسى اوّصولو ايلە چاپ ائدىلمىشدىر. غ ١ ص ٩٦
- ١٧- جم عباس: باخ، جامع عباسى. غ ١ ص ٢٣٩
- ١٨- حبل المتنى: روزنامە آدىء. بو روزنامە ١٢٧٣-نجى گۆنش ايليندەن ائتىباران هيندوستانىن «كىلكتە» شهرىندە «مؤيد الاسلام» ئىن مۇذىرىتى ايلە چاپ اوّلماغا باشلادىء و ٣٧ ايل نشرىنە ايدامە وئرىب، بو مۇددىتە ٤٣ دە تۈۋقىف اوّلوندو.
- بئىت: دئدى: بوراخ قىئتى، آل بو وېردى ازىزلى دئدىم: آخوند! منه «حبل المتنى» لازىمىدئر. غ ١ ص ١٣٠؛ سعادت ص ٧، ٦
- ١٩- دختى نىشان: كاغىز آدىء دىر. سىغار بۇنىدا، اينجه خارىجى كاغىز كى كېچمىشىدە يارپاق توّتونۇ اىچىنە دۆلدوروب ال ايلە بۆكەرك مۆشلوڭە تاخىب چىرىدىلر.
- بئىت: عكس گىرمىز مسجىدە، ائى بى حىتا سىغار كش داخىل ائتمە كاغذى «دختىنىشان» ئى مسجىدە
- ٢٠- سىوطى: كتاب آدىء دىر. مؤأليفى «جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر» (٨٤٩-٩١١ھـ) دىر. سعادت ص ٨
- ٢١- صافى: باخ. وصاف. بهروز ص ٦١
- ٢٢- صرف مير: كېچمىشىدە دىل بىلگىسىندەن بىتايىن آدىء. سعادت ص ٨، بهروز ص ٨٤

- ۲۳- عوامل: مؤوضوسو نحو حاققىندا دىئر. بىر نىچە نفر مؤاليف عوامىل آدلۇ كىتاب يازمىشدىئير. او جۆملەدن ملا محسن جورجانى دىر. سعادت ص ۸، بەهروز ص ۸۴
- ۲۴- غازىت: (ايتا). روزنامە. غ ۱ ص ۱۱۵، ۱۳۰
- ۲۵- غزىتە(gazette)(فر) روزنامە، حoadىث ورقەسى، جريده. بەهروز ص ۱۵۹
- ۲۶- غزىت: باخ غازىت. بئىت: بۇغدو قىزىلجا، بئش مىن اوشاغى ئايلىرىنىڭ، ائغان عمۇغلو شىدا ص ۱۲۶
- ۲۷- قرآن: موصحفى شريف، عرب دىلىنде ۱۱۴ سورەدن عيبارت اۇلان، مۆسلمانلارئين دين كىتابى.
- بئىت: چۈن اوخور طېفل-ى دىيستان موصحفى ئايلىرى خراب
رسمدىر شىيعە آتار ياغلى قورآنى مسجىدە
- غ ۱ ص ۲۲۱؛ سعادت ص ۷، ۳۸؛ بەهروز ۱۴۱؛ شىدا ص ۵، ۱۶، ۸۰، ۱۹۰
- ۲۸- كافى: الاصول من الكافى؛ قدىم اوصول مكتىبلەر دينى طلبەلرىن اوخودوغۇ درسىلىك كىتاب. مؤاليفى «ثقه الاسلام ابى جعفر محمد بن يعقوب بن اسحاق الكليني الرازى» (؟ - ۳۲۹ هـ). بەهروز ص ۶۱؛ شىدا ص ۴۹
- ۲۹- گلشن راز: «شيخ محمود شبستری»نىن ان مشھور اثرى كى ۷۷۹-نجى گونش ايلىنده، خۇراسانلىي «امير سيد حسين هروى»نىن عيرفان و فلسفة حاققىندا ۱۷ سوائىنا جاوابدىئير.
- بئىت: اولوب شىيخ محمود جنت مکان
قالىب «گلشن راز» اوندان نىشان غ ۱ ص ۱۰۳
- ۳۰- مثنوى: ايكى مىصراسى قافىيەلى شئعر؛ «مولانا جلال الدين رومى»نىن مشھور اثرى.
- بئىت: مثنوييده خوش دئىيب موللاي مست

«دم سگ از ریش نادان بهتر است» غ ۱ ص ۱۶۷

۳۱- مصحف: یازئلمیش صحیفه‌لردن عیبارت کیتاب، قورآنی کریم.

بئیت: اوخودو مۆصحفى عیبادو الله بیلمەدی کى نەلر دئییر آلاھ

غ ۱ ص ۶۸؛ سعادت ص ۳۸، ۵۶؛ بهروز ص ۱۴۱؛ شیدا ص ۹

۳۲- معجم: درسلیک کیتابى، کئچمیش ایران شاھلارئین تاریخ کیتابى، مؤاليفى

«فضل الله حسینى» دیر. غ ۱ ص ۱۸۰

۳۳- نصاب: نصاب‌الصیان؛ عربجه لۇغت کیتابى اولوب و کئچمیشىدە، اسکى

اوصول مكتىبلرده درسلیک کیتابى ايدى. مؤاليفى «ابونصر فراھى» دیر. غ ۱ ص ۹۶

۴۹؛ شیدا ص ۱۶۹، ۲۳۹

۳۴- نمودج: نحو باره‌سیندە کیتاب آدى دیر. بو کیتابى «محمدبن عبدالغنى اردبیلى»

تألیف ائتمیشىدیر، ها بىلە دینى طلبەلرین درس کیتابلارینداندیر.

بئیت: ئىلەم طىارە واردىیر «نمودج» کیتابىندا

او تو زونجو بايىندا، باخ بىر او را گۈنئىلى غ ۱ ص ۱۱۷؛ سعادت ص ۸

۳۵- وصف: وصف ائدهن: «تاریخ وصف» آدىندا بىر دینى کیتابىن آدى دیر. بهروز

ص ۶۱؛ شیدا ص ۴۹

۳۶- هوپ-هوپ: «میرزا على اکبر صابر» يىن مشهور شئعر کیتابى دیر.

قطعە: اجل باغلاشىپ «صابر» يىن گۈزلەرین

قوپىوب يالقىز اوغلانلارىن، قىزلارىن

ديرى ساخلايان «هوپ-هوپون» سۆزلەرین

قلم دير قلم، بارك الله قلم! غ ۱ ص ۱۰۴

۳۷- ياسين: يس؛ قورآئىن ۳۶-نجى سورەسى. بهروز ص ۵

ايختيشارى علامتلر

- غ.م.ا. ۱۳۲۴ ده. غلام محمدلى (شىشگلانى) تبريزدە نشر اولونان «میرزه علی معجز» سئچىلىميش اثرلىرى، ۲۵۲ ص.
- بريانى. ۱۳۳۲ ده حسین بريانى طرفينىن تهراندا نشر اولونان «مرحوم ميرزا علی معجزون سئچىلىميش اثرلىرى» ۷۸ ص.
- م . س. ۱۳۳۸ ده محمود سعادت طرفينىن تبريزدە نشر اولونان «قسمت دوم، كلييات ديوان معجز» ۱۰۴ ص.
- بهروز. ۱۳۵۷ ده تهراندا اوْفىسىت و تبريزدە ساتىلان «ميرزادىلى معجزشىسترى - تازا تپىلان شئعرلى» ۲۰۱ ص. (نشر بهروز- تبريز).
- شیدا. ۱۳۵۸ ده اوستاد يحيى شيدا طرفينىن تبريزدە نشر اولونان «شبسترلى ميرزه علی معجز تازا و چاپ اوْلمامىش اثرلىرى» اوچونجو جىلد ۲۲۹ ص.
- غ. م. ۲. ۱۹۸۲ ميلادى ده باكىدا كىريل حرفلىلە چاپ اولان «میرزه علی معجز - اثرلىرى» ۳۵۰ ص. (يازىجى نشرىياتىء).
- يو. يونانجا
- ایتا. ايتاليانجا
- فر. فېرانسيزجا

آذربایجان قدیم فولکلور رقص لری (۴)

كمال حسن اوو

كۆچۈرن: پيام سرابلى

۴- قىئقىلدا:

قىئقىلدا بو رقصين رىتمىنى يامسىلايان سىللەردىر. خۇصوصىن باكىدا چۈخ سئۆيلن آذربايغان رقص لرىندىن بىرىدىر. بونو آنجاق قادىئنلار اىفا ائدىرلر. اوينيانلار بىر- بير چىخاراق قالانلارئين رىتمىك چىكىلرى آلتىندا بو و يَا دىگر تىپسى (پېرسۇنۇڭ ئىزى) تصویر ائدىرلر. اوئلاردان بىرى او تانجاق و قۇرخاچ گلىن دىر. او چىكىنه - چىكىنه رقص ائدهرك قايناناسىئين گلىب- گلمەدىيىنى بىلەك اوچۇن قۇرخا- قۇرخا اطرفا باخىر. قاينانا گلىر. او قىصبلى و اوتكىم دىر. گلىن تلهسيك كىچىپ دستەيە قۇشولور. اوئنون روپلو بوردا قورتارىئ. قاينانا يۇندىم سىز گۆلۈنچ حركتىلە تئز- تئز اللرىنى اويناداراق رقص ائدىر. او گلىن دن ناراضىء دىر. همىشە اوئنو ھدەلەيىر. جاوان، تۇند خاصىيەت قۇنشۇ قادىن گلىنە ھاوادار چىخىئir. بىلەلىك لە اوينيانلار بىر- بير چىخاراق بو و يَا دىگر شخصى تصویر ائدىرلر. بعض اوينونا «مۆقهوا» دا داخىل ائدىرلر. او اوزۇنۇ اىكى تاختا قاشىقلا مۇشايىعت ائدهرك مۆقهوا حركتلىلە اوينانىيار. «گلىن»، «قۇنشۇ قىئىز» و آىرىئ- آىرىئ ايشتىراكچىلار مۆقهوا اولا بىلەر بعض مۆقهوانى اوغلان دا اوينانىئir.

اولكەنин خالق آرتىستى مرحوم على آغا آغاىئۇ دانىشىئىرى دى ئى، او شاقلىقىدا او قىئىقىلدا رقصىندە تئز- تئز مۆقهوا روپلۇندا چىخىش ائتمىشدىر.

گۇردویومۇز كىمى بىر رقص تىپلى (سوزىتىلى)، اوپۇنلو رقص دىر. هر بىر رقصاص اوزۇنۇن رقص ايمكانلارىندان اىستەنىلىن قىدەر بىدىھى حالدا نۆمايىش (ايپروۋېزه) ئىدە بىلەر. آشاغىدا قىيىقىلدانىئن تىپلىرىندن بىر نۆمۇنە گۈستەريلىر.

سئارىيە. اوْتاقدا اىكى قىئىز اوْتۇرۇب بىرىنچى قىئىز كۆكس اوْتۇرەرك دۆيىو آرىئىلاشىر. ايکىنچى قىئىز كەدرلە «كۆچھەلە سو سىپمېش» اوْخويىور. هر اىكىسى دارئىخىز. تەخىين بىلە بىر دىالۇق گىنديز.

— لالە! نە قىلى — قىلى اوْخويىرسان آدامىئىن اوّرەتىي سۆكۆلۈر. — نېتىلەيم. جىمەلە يامان دارئىخىرام. هەچ ئىرە گەتمىرىك هەچ كىمى گۇرمۇرۇك. بۇ حىيات دېئىل. حبس خانادىئىر.

— گل سىن بىر شىن ماھنە ئۇخو من دە اوْتىناشىم.
— ائە باجىء نە واختا كىمى من اوْخويىاجاغام، سىن اوْتىنایا جاقسان، سىن اوْخويىاجاقسان، من اوْتىنایا جاغام؟ آنام بازارا گىنديب تاپشىرىپ كى، ئۇدن بايئراچىخماشىم. لالە اوْندا گل قۇنىشۇ قىئىزلارى ئەغىرئىپ صۇحبت ئىدەك. اوْخويىاق — اوْتىنایا چاغىرماق.

پنجرەدن — «آى قىئىزلارى مؤمەنت، اولدوز، رفيقه، شفique بورا گلىن» دئىيە بىر — بىر قىئىزلارى چاغىرئىر. صەنەنин آرخاسىئىدان جاواب سىلىرى گلىر. بىر قىدەردىن سۇنرا صەنەدە بىر نئچە قىئىز گۇرۇنۇر. عۆممى جانلانما.

قىئىزلارى سالاملاشىئىر اوپوشوب حال — احوال تو تورلار. بىردىن قاپى دۇيۇلۇر ھامى قورۇنوب قالئىر. ائله بىلىرىكى، ائۇ صاحىبەسىدىر. منى كىم چاغىرئىردئ ؟ دئىيە

سۇرۇشۇر. گۈلنۇم خالا بىز سنى چاغىر مىرىدىق. ھە... منى، گلمىشىم سلام عائىتىكىم ھاردا اوْتۇرۇم؟

- بىز اوْيناماغا يېئىشمىشىق.

- اوْيانماغا؟ كىمىم اوْيانماغا؟ كىم ياتىپ؟

- اوْيناماغا!

اونو آپارىپ كۆنجدە خالچاتىن اوستۇنده اوْتۇرۇدلار. ۳- ۲ قىئىر اونو دؤوره يە آلىر. اوْ بىرى كۆنجدە ماھنى و چىغىر تماشىن تأثىرى ايلە قىئىر اىختىيارى اوْلاراق رقص عمله گلىر. ۲ قىئىر رقص ائدىر. سۇنرا اوچۇنجو دە اوْنلارا قوشولۇر. قىئىلاردان بىرى دئىير:

- دايياتىن، دايياتىن گلىن ھامئىئىز بىر يېرde اوْيناياق.

- نە اوْيناياق؟

- قىيىقىلaidا!

- ياخشى بىس بى كىم اوْلسون؟

- اىرادە.

- بىس ائلىچى؟

- اوْلدوز.

يىئنه جانلانما. اىرادە ائتعىراض ائدىر. اونو دىلە تو تۇرۇلار. باشقۇ رول لار ئ دا بولۇرلار. سۇنرا اىرادە، ائلىچى و بىر قىئىز باشقۇ اوْتاغا (صحنە آرخاسىئنا) كىچىرلەر. كۆنجدە گۈلنۇم خالا دىرى باشلىقىدا، ال قۇلۇنۇ اوْلۇچەرەك اىسىه دائىشىئىر؛ بركىن دە اوْلار. بىلە اوْلاندا گۈلنۇم خالائىن رولۇنۇ اوْينايان بىردىن محلەدەكى دئدى - قۇددودان دائىشمالىيەر.

لاله دئىير: قىزلار بىس دىر. دئى - قۇدويا قولاق آسىق اوندان ياخشى گلىن رقص ائدەك.

٣-٤ قىز شن بىر رقص اوپىنائىئىلار. قالانلارئ ال چائىر. بو گولشوم خالائىن خوشونا گلمىر. او ناراضىئىقلا باشىئى بولايىر و سۇنرا رقص ائدەرنلە دئىير: - يادىمدادىئ ۳۰ ايل يوخ قىرخ ايل بوندان قاباق من اوپىنائىئىردىم. اوندا رحمتلىك مەم تاغى آغا ايله. او همىشە منى تعرىفله يەردى. من كېنك كىمى، قوش كىمى سۆزۈرددۇم، باخ بىلە.

دوروب قوجا فندى بىر طرزىدە اوپىنائىئىر. قىزلار گولور و ال چائىر گولشوم خالا يۈرۈلۈپ اوْتۇرۇر.

- قۇجالمئشام قىزلار. دئىيرلەر بىزىم محللەدە بىلقيس باجئىن قىزى ئەفاطما ياخشى اوپىنائىئىر، لەپ منىم كىمى. باخ بودور فاطما. اوْتۇرۇب بوردا. - فاطما! اوپىنا.

اونو دىلە توپولار. او اوْلۇجە ايستەمیر. سۇنرا دورور. بو قىز چۈخ ياخشى رقص ائدىر. سربىت قىشكىن و جوشۇنلۇقلا.

بو قورولوشدا بۇتون رقص لر «قىتىقىئىلدا» موسىقىسى ايلە گئىدر. رقصىن قىزغىن بىر ئىرىنده قىز و يىنگە اىرادەنى گتىرىرلەر. ھامىء اوْزۇنۇ بىلەزلىيە و نوروب تعججوبلەنir. او كىشى پالتارىندادىئ. بورنۇنۇن آلىشىدا بىئۇ چكىلىپ. باشىندا پاپاق وار. او، مۆقهوا كىمى يېرىشىر. ئىنده اىكى تاختا قاشىق وار. اوْزۇنە دونوق بىر اىفادە و ئېرىپ. يىنگە و قىز «ۋاڭزالى» اوْخويورلار. هاى- كۆى. گولشوم خالا حىتىتىدەدەر. اطرا فىنا باخىر بىردىن قۇرخو اىچىنده قىشىقىئىر. «ۋاى عزرا يىليل؟» و دىزى اوستە

چؤکوب. اللرى ايله اوْزۇنۇ اوْرتوّر. اوْنۇ ساكيتله شديره بىلمىرلر. نهايەت دئىيىرلركى بو بىدىر. كىشىدیر. گولۇم خالا دېقىتلە «ايرادە» يە باخىئ. سو سور و چكىنە - چكىنە گولۇمسە ئىير. «هە كىشىدیر! من اوْتائىرام. كىشى ايله بىر اوْتاقدا اوْتۇرماق عايتىدئir. ياخشىسىءى بودور من گئدىم».

گولشوم خالا گئدير. يىنگە و قىز اونو يۇلا ساڭىلار. هامئ «بىيى» تېرىك ائدىر. يىنگە «بىيىن» اطرا芬ىدا اوينايىئير. «بىي» يىن رقصى باشلاتىر. ايراده رقص ائدىر. حركتلر آذربايجان خالق حركتلريدىر لاكىن اونلار كىسگىن، جلد، موقه وە حركتلرى كىمى ايفا اوولونور. اوينايىان دايىما اىكى قاشىغىءى بىير - بىرىنە وەراراق اوئيونونو موشاپىعت ائدىر. بىر قىدەردىن سۇنرا قالان قىزلاрدا اوينونا قوشولور. عۆمومى رقص موقه وە، بى، گلىن، ئەلچى قايانان، قۇشمە قىئى - اونلار ئىنھىسى مۇعىن بى طرزىدە رقص ائدىر.

بىردىن لاله پنجرەدن كيمىن گلدىيىنى گۈرۈر ھامىئىا اىشارە ئىدىر. اوئىلار
گۈلۈشەرك تىز قاپىئىا قاچىئىلار. لاله و جليلە اوز يىتلرىيندە اوْتۇرۇر و اوْلۇك كى كىمى بىرى
دوْيىو آرىتلاشىر. او بىرى ايسە نەسە تىكىير. پىر دە اوْرتۇلۇر.

بعضى مصلحتلر: چالانلار صحنه آرخاسىئندا اوتسوروللار. اوئنلار گئرۋەنمۇرلار. لازىم اوغان يېئرلرده آنجاق «قىيەتلىدە» موسىقىسىنىنى چاھىرلار. يالىشىز «بى» گلن يېرىنندە باشقا. او واخت «واغزالى» چاھىنئىر. آتماجالار زامانى چاھىشماق لازىمىدىئىركى، ھامى بىردىن داتىشىمائىن. هر بىر آتماجا آيدىئىن ئىشىدىلمەلەيدىر. قورولوش رقىدىن چۈچ اوپىونىدور و نە قىدەر طبىعى اولسا بىر او قىدەر ياخشىئىدىر.

يېتىم سئىدى

ناغىئىن آدى: يېتىم سئىدى (زىنگان روايتى)
 ناغىئىل اوخويان: آشىق مسلم عسگرى
 ناغىئىل يازان: محمد رزاقي (زىنگان)
 يازما تارىخى: ۱۳۸۳-نجۇز ايلين اوون بىرىنچى آيىشىن اوون دوئردو

كىچىن زامانلarda تبرىزde اىكى قارداش وار ايدى. بىرىنин آدى سئىيد محمد او بىرىسىنىن آدى سئىيد احمد. زمانه بئلهدىر كى بىر عىددەنин مالىء چۈخ، بىر عىددەنин دە مالىء آز اوپلار. سئىيد محمدىن مالىء چۈخ، سئىيد احمدىن مالىء آز ايدى. احمدىن بىر اوغلۇ وار ايدى اىبراهيم آدىندا، محمدىن بىر قىزىء وار ايدى نرگىز آدىندا. بو اوشاقلار اولان زامان بىر- بىرىنە آدالىنىدىلار. زامان كىچىر احمد اۇلۇر. اىبراهيم آناسئىئىنان ياشايىئىر. بىر مۇددىتىن سۇنرا مالالارئ قورتارىئ. اىبراهيمىئىن نەسى دئىير:

- بالام گەت آختار اوزۇۋە ايش تاپ.
- اىبراهيم جاواب وئرير:
- عىميم وارلىء دىر و اوئونون قىزىء منىم آدالخائىم دىر. اگر عىميم قىزىئىنى بىزە وئرسە مالىء دا بىزە يېتىشر.
- نەسى دئىى:
- اوغلووم عىمین سەنە قىزىئىنى وئرمىز.

آدام يۈللاڭىلار سېيىد مەممەت ئەنچاق قىز قبول ائلەمەتىپ بىر سوئۇز دوشىدۇ يېتىم اىپراھىئىن قولاغىئىنا. بىر مۆددەت بىر جرىيەندان سۇنرا نە اوغۇلا مۇذىت ائلەتىپ اوغانان دوروب گەتىدى اوزۇنە بىر صنعت تاپا. گەتىپ گۈرددۇ بىر عىددە آدام اللەينىدە چۈۋال-

تلىس گۈتۈرۈب گەتىرلىر. دئدى:

- يۈلداشلار هارا گەتىرىسىز؟

- بىز گەتەرىك باغانلارдан يارپاق يېغىئىب ساتارىق.

اوغانان يالوار-ياخار ائلەدى بونو دا اوزلىلە آپاردىلار. او گۈن اىشلەتىپ بىر قىران قازاندىئ. گەلدى گۈرددۇ بىر دروېش معركە آچىپ. معركە قورتاراندان سۇنرا دروېش دئدى:

- ھەر كىس بىر قىران على يۈلۈندا منه وئرسە حضرت على بىرده يۈز بىر دۆنیادا، بىرده يۈزمىن آخرىت دە وئرەجك.

ايبراهيم اوز-اوزۇنە دئدى:

- ياخشى سئۇدادىئ. بىرە يۈز بىر دۆنیادا بىرە يۈزمىن دە او دۆنیادا قازانارام. قازاندىيغى بىر قىرانئ دروېشە وئردى. ايکىنچى گۈن و اوچۇنچۇ گۈن دە قازاندىيغى پولو دروېشە وئرىپ گەلدى ئوه. نەسى دئدى:

- ايبراهيم! بىر گۈن نە قازاندىن.

دئدى:

- بىر گۈن دە قازاندىيغىمە دروېشە وئردىم.

نەسى ايبراهيمى چۈخلى مۇذىت ائدىپ دانلادىئ. ايبراهيم ناراحات پۇزغۇن ائودىن چىخىپ شرگىر دان دۈلەنە-دۈلەنە گەتىر. گەتىر گەتىر بىر موقئىع گۈرۈر تېرىزىدىن ائشىيە

چىخىپ. شهرىن كنارىندا بىر داغىلىمئىش بورج وار ايدى. اوْزۇنۇ يېتىرىپ اوْردا، اوْ قىدەر آغلادىءى آغلادىءى اوْزۇنندن گئىتدى. يوخوسونا كىملر گىلدى؟ بۇرجلۇنۇ بۇرجدان قورتaran، گۆنۇ مغribىدىن قايتاران، آغالار آغازىءى، شاهى مىردان. سىلسىنى: سئىدى! سئىدى گۈزلرىن آچىپ گۈرددۇ بىر سئىدى-نى نورانى باشىئينىن اوْستۇنده دايائىپ. دؤشىنى آغانىئىن آياقلارئينا. حضرت-ى على(ع) اوْ موبارك الين چىكىپ بونون اوْزۇنە؛ بئحساب چۈنكى سئىدى بىر آز چىركىن ايدى، بو بابتىن ده همىشە قۆصە يېتىرىدى و ئالە بونا گۈرە دە عەمى قىزىسى بونو بىنمهدى آللە طرفى سئىدى يە بىرگۈزەللىك پائى وئرىلىدى كى، حددۇ حئسابدان آرتىق. حضرت-ى على الينى سئىدى نىن اوْزۇنە چىكتەن سۇنرا دئىدى:

- سئىدى! «گۈزۈر رزم»-ين قىزى ئىزلىرى خاتىمى سەنە بوتا وئردىم. گىدرىسن داڭجا آختارىپ تاپارسان.

اييراهىمئىن آدى كى، ايندې كىمىن اييراهىم ايدى بوندان سۇنرا اوْلدۇ سئىدى. آغا گۈزلەن قايتىپ اوْلۇب. سئىدى بىلەمەدى نېيىھەسىن. دوروب ناچار گلىسىن ائوه. ائلە كى وارىد اوْلدۇ ائوه نەھىسى بونو گۈرنىدە اوْل آز قالدى تانيمىا. آمما بىر آز دىققەت ئالە يىندىن سۇنرا گۈرددۇ اوْز اوْغلو اييراهىم دئير آمما آللە طرفىنдин بونا بىر گۈزلىك عطا اوْلۇب كى، يئمە ايچىمە خطى خاتىئىنا تاماشا ئالە. دئىدى:

- اوْغول بىر گۈزەللىيەنى سەنە هاردا وئردىلر؟

سئىدى جاواب وئردى:

- فيلان يېرده پايلايىردىلار من ده آللەيم . نەھىسى بىر سادە آدام دۆنیا گۈرمەميش، نېيىھەسىن ايناندىءى. بوياندان سئىدى ائوەن بىر آز يۇن كالافى گۇتۇرۇب گىلدى ارمىنى نىن توكانىئىنا. اىستىر ساز آلسىئىن. آخى حضرت-ى على(ع) بونون باشىئينىن اوْستۇنە گىلنە اوْ

گۈزلىك و بوتادان ساواىچ بونا شئعر طبىعى ده وئرمىشدى كى، هرنمەنە يە ايستەسەيدى سۆز دئىھ بىلەردى. سينەسى دميرچى كۆرەسى كيمىن جوشور. يىتىشىپ ارمى سازىندىن توكانىئنا اليىنده اولان يۇنلارئ قۇيىدو مىزىن اوستۇنە. ارمى دئىدی:

- اوغول بو نەمدى؟ نەمە ايستەييرسىن؟

سېىدى دئىدی:

- بونلارئ گۈتۈر منه بىر ساز وئر.

اوستا باشىئن سائىب آشاغى بونا بىر گۆلدۇ. سېىدى بويۇل آثير ساز- سۆزىن مطلبىنى يىان ائلەسىن:

اوستا سازىئن دۆزلىت آلام گىندەرم

باشىئنا دؤندۈيۈم گۆل اوزلىق اوستا

اوستا سازىئن دۆزلىت آلام گىندەرم

مئىيليم بودور يىتىيم وفالىء دۆستا

ال چىنده اوئنا قالمايا وزم

اوستا بىر ساز وئر گۈئىلۈمە هىممە

اوستا سازىئن دۆزلىت آلام گىندەرم

باشىئنا دؤندۈيۈم اوستايى درىمند

ال چىنده دانىيشا زىل و بىمە

بىر ساز وئر قولاقلارئ بىر پئيۇند

اوستا سازىئن دۆزلىت آلام گىندەرم

خاجە مجليسىنده اولا دىلپىسىندا

بو كى دئىير «بىر ساز وئر قولاقلارئ بىر پئيۇند» بونا گۈرەدىر كى، قدىم بىر تىعداد سازلارئ بىلە دۆزەلدەرىلىر قولاقلارئ بىر- بىرىنە پئيۇند اولارىدى؛ بىرىنلى بوروب سىمىمى كۈكە سالاندا او بىرى سىىملەر دە كۈكەنردى. سۆز قورتاردى. اوستا ناراحات اولدۇ. «آخىء بىر جاوانى كى، دۇننە كىمىن قىيافەسىنە باخماق اولموردو، سۆز دانىشماق بىرمىرىدى

ايىدى گلېپ منى الە سائىر ساز اىستىر». دوروب بىر سىللە سئىدىيە ووردو. سئىدى قىش ائلهدى يېخىلدئ يئرە. ارمىنی سىللە ووران آندا بىر سىللە قىيىدىن ارمىنی نىن قولاغىنا وورولدو ارمىنی دە قىش ائلهدى. سئىدى دوروب گۈرددۇ ارمىنی دوشۇب يئرە، اوزۇقۇن دە رنگى ساراڭىب. دئدى گۈرەسنى اوستايىا نە گىلدى. ياواش - ياواش اوستانىء آيىتدى. اوستا آيىلېب دؤشىنى سئىدىنин آياقلارئينا. دئدى:

- باشىۋا دولاننام جاواڭ! سن كىم سن؟ نە كارە سن؟ نە دىنەسەن؟ منى دە اوز دىنيوھ گتىر من سەنە تابىع اولدوم.

سئىدى جاواب وئردى:

- بىز مۆسلمانىئىق.

ارمنى دۇنۇب مۆسلمان اولدو بىر ياخشى ساز دا سئىدىيە وئردى. سئىدى سازئ آئىب گلىر.

چۆنکى بىر بۇلۇماده ئىرىمىز ئۇرخاندۇر گلن بۇلۇماده عرض ائلەرىك كى، سئىدى نىن عمىسى قىيزىئ نىتجە رأىيە گلىر و سئىدى اۇنما نە جاوابىئ وئررير و نە جۆر پرى خاتىمىئ تاپىر و باشلارئينا نە گلىر. فئىلەن ساغ- سلامت قاڭىن.

نجف داستانىء(٢)

علييرضا ذيحق

كىچىميش بئلۈرمۇن خۇلا صەسى:

ايصنەھانلىقى محمد سۇزۇداغىر ون بىنەھانلىقى احمد سۇزۇداغىر بىر درۇزىشىن ئىلدىن آلدەپىقلارى ئالمانىي ايکى بئلۈپ هەر پاراسىئىنى اوز قادىنلارى ايلە يېتىپىرلەنەن. محمد سۇزۇداغىرىن نجف آدىندا اوغلو، احمد سۇزۇداغىرىن پېرىزاد آدىندا قىزىرى اوپۇر. محمد سۇزۇداغىر اوپۇرم حاڭىندا اوغلو نجفە وصىيت ئىلدىر بىشىك كىسمە آداخلىقىسى پېرىزادى ئالسىن. نجف، آتاسى رحمتە گىلەندىن سۇنرا، گىلدىر بىنەھانىا عمى سى احمدلى تاپىر ون پېرىزادى ئاكىن. تۈزىن دۆنیزىندا سۇنرا اىستىپىرلەر گىلسىن لەر ايصنەھانىا، پېرىزاد وطندىن آتىرىغاندا اوزىرىتىيى دردە گلىرى؛ گۇرتۇرۇر ساز- سۇزۇلۇن بۇ آتىزىلىقى دردىنى بىيان اتتىسىن. ايندى دە داستانىشىن قالانى:

قىئىز بىلە سوئىلەتىر:

خالىق بىلە يازدى ئيازىئىمى ئىنیم	آنا گىدەر اوولدوم قوربىت ئىللەرە
كىيم لر چىكەر عىشۇرە نازىئىمى ئىنیم	آتام يۈخ، آنام يۈخ قوربىت ئىللەرە
تؤكىن آل لار ئىزى ئارا باغلايىئىن	قاراواشلار سىزىدە قارا باغلايىئىن
گۈزلى يوردومون عالمى ئىنیم	هەردىن دە بىر يادە سائىن آغلايىئىن
چاتدىرىدىن آرزو ما اىلاھى سن دە	گۈزلى سائىب لار اوزە روبىنده
سۇئەرلر اىكىتىلر يارىئىمى ئىنیم	اولمایايدىئىم خان نجفە شىرىمندە
كجاوه يواش - يواش يۈللانىر و گۆنش آدلە دايەنى دە وئرىپىلر پېرىزادەن	
يانى سىيچا. قدىم رسم ايدى كىنiz- دايە اوЛАردى ئازانىن لر يانىئىندا. بىنەھاندان كۈچچوب	

165

ایصفهانا طرف اوز قویوبالار. آز گلیب چوخ گئدیب آشیر مالارئ کئچیرلر و یئنیش - یو خوش لارئ آشارکن چاتئیلار او یئره کي، الحاج چیمه نى دى. نجف دستور وئردى بو دۆشرگەدە دۆشۆب دینجه لرکن گئجه نى بوردا قالئیب سحرى گئدە جە يىك. گئجه نى يئمک، ايچمک، خورد- خۇرك دن سۈنرا نۇۋەھە گلىر ياتماغا. چادئیلار «لام الي فلا» كىمي كئچىپ بىر- بىرينە. هامىسىء اىستيراحتلىيە مشغوللۇلار.

نجف اوْز دولاندئيردى تاجيرلره کى، بو گۆن نيكهبان ئىق منيم بوئينومادىئر. تاجيرلر
هامىسىي يىئردىن قوغزانىئىب «آ نجف سەن نىيە؟ بىيە بىيز اولمۇشۇك» دئىلىر. نجف دئىدى:
«أتامىئىن وھىتىتى دىرى. بو چادىئىر بو قافىلە منه مربوطدو. آللەه ائتمەسىن اگر بو كاروانا بىر
شىكىستلىك گلسىن منيم عوھەمدەدى». هامى قبول ائلهدى. ايندى نۇوبە ياتماغا چاتدى.
واخت او واخت دئى کى، گئجهنئىن اىكى پاسئى كىچىپ، اوچۇنچۇ پاسئى گلمك
حالىندادئ. نجفى بالا-بالا يوخو كىرىئىخدىرىئىر. اوْز-اوْزونە دئىتىر «گئدىم عمى قىزىئىم لا
دانىشماغا کى، بلکە يوخوم قاچدىءى». نجف يَاواش - يَاواش اوْز قۇيىور عمى قىزىئىتىن
چادىئىنا طرف. پريزادئ چاغىرىئىب اورتۇيىق قوغرايىئىر. باخىئىر كۈرۈر عمى فىئىزى
ياتىيىدىئ نە ياتىيىب. دئىرد طرفدن ياسمن زۇلفلار سالىيىدىءى آرایا اونسو و مۆشك، عنبر،
گۆلاب اىيى چادىئى بۇرۇيىب دو. بىر آن دۇرۇخدۇ و اوئۇن نە قىئىق اويناتماق اوچۇن
فيكىرە دالدىءى. او جا سىسلە اوينادىرسام دىيكسىنىيپ ائلهر، دوڈاقلارئ چاتلار يَا دا منى بىردىن
بىرە كۈرۈرسە واهىمەيە دوشەر. گرک كى، نازنان اوينادام اوئۇن.

آمما ائشیت فله یین ایشیندن کی، دئمه یه سن پریزادئن آتاسئ او نا بیر دعوا
وئریب او دوعانی دا ایتمه سین دئیه بوئنوندان آسیب دئ. نجف بیر الینی قویوب او
او زه، بیر الینی بو او زه، بوسه ایله ایستیر عمی قیزئینی آییلتئین. بو آندا گؤزر بیرزادا

ساتاشیئر. دؤش لری آرائیندان کی بیری هرهوش دی بیری ارهزن دوعانی قئیریب قوپارئير.
آچئر گۆرسون نه يازیلئیب. دئمه گینه بو دوعانیئن خاصیتی دی هركس بو دوعانی آچیب
اوخويوب باشا چئخسا، تيليسم جادودو بو دوعا؛ داش، قوش، پرنده، چرنده و هر نه
نظريندن كىچيرسه موْمكندور اولا. نجف كى، پالتالارلارين چئخارئيپ يېرىنه اوزانمئىشدئ
ال اوزادئر قلم تراش پېچاغئي جىيىندن چئخارئير و خىيار تكين دوعانی آرادان يارئير.
حۆزروفات لارين باشلايىب اوخويوب قورتولۇدۇ گۆزۈنده هاوا تىرە وۇ تار
اولور. ايلىدئرئيم، چن، دومان هر يانئ بورقۇيور و نجف ده اولور بىر گۈپۈچىن. دوشۇر
گۈپۈچىن دونونا. چادىردا بويان- اويانا اوچاركىن اوۇنون شىئقىلىتىسىنا، قىئى يۇخدۇن
آيئيلئير. الين آتئير دوعايىا گۈرۈر يۇخدۇ. «واى دده! نۇلايدىء، نۇلايدىء الين قوروپىايدىء
سەنин بو دوعانى يازىيغىن يېردى. ياخشى منى بختى قارا و خانە خراب انىلەدین»-
دئىدى.

قئىز نئيلەدى؟ فۇرستى فۇۋەت ائتمەدەن دست بە دست گۈئيرچىنى اىستەدى توتسۇن. گۈئيرچىن اليندن چىخاركىن چادىرئىن نفسكىش يېرىندەن اوچدو و قۇندو بىر آغاچىن باشىئنا. قىز چېيىخدى ئۆرسۇن ھارا گىتتى دى كى، سحر اولمۇشىدۇ و سوچودان، چوباندان، نؤكىردىن ھامىسى ئاشىكىدە ايدى. قىز گۈرددۇ بۇ و خضعييەت دە چېخسا ئاشىيە نامحرملر گۈرە جك. گىلدە ئەملى اوغلو نون لىياسلارىئىنى تئز گىتىدى اينىنە. چۈن ايكىسى دە بىر آلمادان خلق اولۇنۇشىدۇ ھېچ تانىئىنماز دى او نلارىئىن اوغلان قىزىئىغى: قىز «توھکۈل گۈزە گۈرۈنمزە، گىئىدىم گۈرۈم منى نجف ساناجاق لار يا يۈوخ»- دئىه گىتتى دايىھىسى «گۈنۈش» يىن يانىئنا. دئىدى گۈرۈم اگر گۈنۈش منى تائىيدى ئاڭ يۇخودان دور مامائىش باش آلاق گىئىدى دەدەمین و يىلايتىنە. تائىمازسا اگر، باشىمئىن قىپاسى ئەندىرى گىركى كى چىكەم:

اوزون وئردى گونشىن يانئىنا. گونش آيىلدى گئردو نجفدى، دوروب باشىنىئىن اوستوندە. سوئيلەدى: «آ نجف منىم باش قولاغىم آچىق دى، عايىئىب دى اشىكىدە اولۇن» دئدى:

- «اوندان هېچ نىڭران اولما! عمى قىزى مئىن چادىرىندان اىكى لوطنو
قوۋالا يىئىب توتانمادىم. ھىرس دن بىلمەدىم نئىلەيىم ال آتدىم قىلىنجا و رىزە-رېزە دوغرا دىم. دور آياغا بو گلىنلىكلىرى گئى هامى سنى عمى قىزى ظن ائتسىن گئرك باشىمئىرا نە گلىر.»

قىز اورдан چىخدى گئىتى گئرە نجف-ين قولامى قره قول نە حالدادى. او دا بونو تانىيىئير يا يۈوخ؟ قره قول دا اونو نجف ساندى و چىخدىيىلار داغلارا سئىرانگاها. طبىعتى سئىر ائلەپىرىكىن پىرىزاد كى، نجف-ين قىلىغىندا دوشموشىدۇ بولودلاردا بىلە خبر آكىر:

عرش اوزوندە گىرن پارە بولودلار	بولودلار خبىز واردى يارىمدان؟
اورك تك يارالى پارە بولودلار	بولودلار خبىز واردى يارىمدان؟

قرە قول سىلىندى: «آ نجف! باغىشلاياسان ھا مىگر بولوددان آداما سىس گلر. بولود نە بىلىسىن سىنин يارىن ھاردادى؟» دئدى:

- قولاغاس گئر قالائىن نەدىئىرەم:

حضرت قاىيم اولوسوما- ائلىمە	بۆلبۆل تكىن گۆلشنىمە گۆلۈمە
بولود قاتارلانىب گئدىر ائلىمە	بولودلار خبىز واردى يارىمدان؟
پىرىزادىن اوزەتىنى قەر- قۆصە ھە طرفدن چولقالاركىن گئرك داها نە دئىتىر:	
سېز بولودلار ھاوا لاردا گۈزەرسىز	يئرىن وصفى حائىن گئىدە يازار سىز

مگر سىز ده وطنىزدىن بىئارسىئىز بولودلار خبىز واردئ يارىمدان؟

قرە قول باشىئىئ تووللايئير كى، بەبە نە قرىبىه شئىرلر اوخويورسان. قرە قولون

بوساياق دائىشىماسى، پريزادىن دردىن بىر ايدى ائدىر مىن. باخدئ قرە قول باش تاپانمىئir.

آلىئ گۈرك قرە قول سازلا سۆزلە نە آنلادىر:

داغىئلار زۆلەف اۆزە هامىدان قوللائى

سحر- سحر زۆلەفونە شانە ووراندا

آخىردا مطلبى هابولار- بولار

اوئك دن بىر ايگىت دىلەك دىلەسە

صرىرافىئين دستىنە دۆردا نە گۈرددۇم

زۆمرەد دهاشىندا بىر دانە گۈرددۇم

آنلاماز باشىئىئ هابولار- بولار

دردېمى دىل بىلمىز نادانە دىدىم

اوپاتدىء يوخودان كىم دردە سالدى

ياتمىش ايدىن سنى كىم يادە سالدى

آغلاڭ فغان ائلەر هابولار- بولار

نجف دە سئوگى سىن نە يىرەدە سالدى

گۈرددۇ قرە قول درد اھلى دئىيل. بوراجان دا هوھى دى بىس دى. قايىيداق ائل

ايچىيە گۈرك تاجىرلر نە ايش گۈرۈرلر. پريزاد قرە قول لا بىرلىكىدە ائل ايچىيە قايىيداركىن

تاجىرلر اوںون اىختىرامىئىنا آياغا قالخىب مۇننىظىرىدىلر. «نجف» يىن دستورو ايلە قاتار قافىلە

توپلانىب كاروانلار يوردا سارئ يۈلا دۆشەركن پريزاد دا اوئك سۆزلىرىنى بىلە

اوخويور:

گىتىدى قارە گۈزۈم آغلارى ئالدى

منيم شانسىئىم ايلە ايقبالىيما باخ

چىكدى صىرىيم اوستە داغلارى ئالدى

گۈزل سئۈدىم فرەلندىم او جالدىم

اوستۇندىن قورشاندىم زرى لىپاسىئىن

سحر- سحر گىتىدىم يارىن لىپاسىئىن

ناشىء باغبان ايدى باغلارى ئالدى

بۈش دا قۇيدۇ گىتىدى دۈۋەلت سراسىئىن

او دۆشەن يېرلەر ئەلام بىر لەچىن

سینەم اوستەن اوچدو، دورغۇ گۈرۈچىن

بىول وئىرین ياوروما بولودلار قاچىن قارلار ارىسە دە داغلارئ قالدى
 سۆزلىرى بىتدىكىن سۇنرا تاجىرلىرى باشىئنا يېيغىب دئدى: «بئهباندان آيرىلماق،
 عمى قىئىئم اوچۇن چۈخ نىسىگىللى اوپلوب گىچە گۆندۈز ياشدى كى، گۆزلىرىندن
 سۆزۈر. اوئون اوژەيىنى سىيخىماماق اوچۇن بو قرارە گلمىشىم كى، اوئون كجاوهسىنى خدم
 حشم لە بىرلىكىدە بىر نىچە آتلى و قرهقولا قوشام كى، بئهباانا قايىدالار. آلاھ كريمدى،
 سۇنرا آنا باجئىمئ دا گوئتسۈرەم باشقىا بىر فورصەت دە بئهباانا گىدىب اوئنو ايصفەhana
 قايتارام.»

گىزلىنجە گۆنسە گلىن پالتارئ گىيدىرىپ بىر مكتوب دا آتاسىئنا يازىپ قرهقولا
 دستور وئىردى آتلىلارئ توپلايىپ كجاوهن بىرلىكىدە بئهبااندا احمد سۇوداگرگىلە يۈلا
 دۆشىسۇن. پريزاد دا نجف قىيلەينىدا كاروانلا بىرلىكىدە ايصفەhana سارئ حرکت دە اوپلور. بىر
 موددەت دن سۇنرا ايصفەhana چاتىپ هەر ئۆز مال ماتاحىئى دۆشۈرۈر. پريزاد دا آغىنىا
 بۈزۈنە باخىدان نجف گىلە گىدىب آناسىء اوئنو باغرئىنا باسېپ دئىير: «موددەتدى
 گىدىيسن گۈزۈم قاپىدادىئ. آلاھ هېچ مۇسلمانئ گۈز يۈرۈغۇنۇ ائلەمەسىن، چتىن دى
 وەللاھى!»

آمما نجفىن بىر باجئىسى وار پۇنھان آدىندا. باخدىقدا گۈرۈر سن اولمەيەسەن بو
 قارداش قىريبه قارداش دىئ. آناسىء سىلسىندى: «قىز قاچ گل قارداشىئىن بۇئىنۇنۇ قوجاقلا!»
 دئدى:

«آناجان ائلەبىل ھمن نجف دئىيل بۇ.»

دئدى:

دئييل؟!»

- «كۈپە يىن يىتىمى گۈزلىرىن كۈھنەلىب يا عاغلىئىن چاشىب. ئىجە يانئ او نجف

ايستەدى قىزىئىنى وورسون كى، پۇنھان دئىدى: «سنە اوغول منه دە قارداشدى!
سئۇينجىمدن اۋزو مۇز ايتىرىپ نە دئىيىمى بىلمىرەم!» پۇنھان قۇلونو سالىب پريزادىن
بوئىنۇنا او اۆز بۇ اۆزۈندەن اۋپۇر، سۇنرا اىچرى كېچىرلر.

او زامان تاجىرلر سفردن گلنده هەرە اۆز آدىنا لايق شاه عابباس اۆچۈن تؤحفە
آپاراردىلار. بىر ھفتە كېچىپ آمما «نجف» يىن تؤحفەسى قالىبدى. آناسىء اۆز دۇلاندىرىدى
دئىدى: «اوغول تمام تاجىرلر ھامىسى شاه عابباس اۆچۈن تؤحفە آپارىپلار. آتان
رحمتلىكىدە ھمىشە سفردن گلنده شاه عابباسا تؤحفە آپاراردى. سن نىيە به قالىبسان؟
ايىدادىء بىزە. شاه دئىيىجە يىن بىر الى سو. قىضىي توتابار اينجىدر بىزى. دئىدى:

- «آنَا من نه بىلىم بىلە بىر ايش لر دە اولار آخى! سن بوئىور من دە آپارىئم دا!»
خانئىم لار قىسمىتى خۇنچايانا دقىق و دېقىتلەي اولalar. دئىيە جىكسن نىيە؟ خرج
اۆزۈندەن چىخمىئ آخى. او دوركى، قىئىز اۆزۈنۈ وئىرىپ بازارا، دربارا لايق ھرنە وار ايدى
آلدىقىدان سۇنرا، بىر خۇنچا دۈزلىتىدى يۈللادى دربارا. دئمەيە سىن اىصفەن تاجىرلرى
ھامىسىء اوتوروب شاه عابباسلا بىرلىكىدە صۈحبتە. وحدتە كى، خۇنچانان بىرلىكىدە قىئىز
گىرىپ اىچرى. سلام وئىرندەن سۇنرا تاجىرلرین ھامىسىء قۇوزانىئىب شاه عابباسا باخدىلار.
شاه عابباس دا مجبور حالىندا اۆز يانئىندا اۇنَا يئر گۈستەردى.

ايىلە شرکن وزىر دستور وئىرى خۇنچالارىن اورتۇكلىرىن گۈتۈرسۈنلر كى
گۈرەلر تاجىرلرین ھدىيەسى نەدىر! نۇوبە گلدى چىخدىء «نجف» يىن خۇنچاسىئىنا. شاه
گۈردى اصلى دردە دىيەن شئىلر، او كى، دربارا لايق دى بوردادىء. اۆز توتىدو تاجىرلردىن

خبر آلدىء: «بو آغازاده كيمىلدەن دى؟ هېچ گۈرمەمىش تانئيئىرام بونو!» تاجىرلەرن بىر نىچەسى قۇوزاتىپ دىدىلىر: «محمد سۇۋاداگىر يىن اوغلو نجفدى».

شاه قولونو سائیب بويینونا او اوزوندن بو اوزوندن اوپوپ دئدى: «مین ماشاللاه ائولىنمهلى اولوبسان ائله! آلاه آتانا رحمت ائتسىن كى، چوخ كىبار و دردە دىيەن اينسان ايدى!»

خونچالارین اوستو آچيلئب مراسيم سونا چاتارکن شاه اوز دوندەردى وزىرە كى، «دۇغۇرۇدان دۇغۇرسو منىم بو جاۋاندان چۈخ خۇشوم گلدى! لىياقت، معريفت،
شروعت ھامىسى ئابىجادى ئامما افسوس ...». وزىر دئىدى: «قورىيان افسوس نەدىرى؟»

دئدى: «اسوس بودو كى، كاش منيم بير قىزئيم اولايىدى وئرەيدىم بو جاۋانَا». دئدى: «سىنده يۈخدۇ مندە وار!»

تئزىكىلە دربارىن قاپىسى حاضىر اولۇب شاه هېچ دئمەدى ئىولىسىن يىا سوباي؟ تكجه دئى: «وزىرىن قىيىزىن آڭىرسان يىا يۈوخ؟» پريزاد دئمەيە بىر سۆز تاپانمادى. باشىئى ساپىب آشاغى دوشۇنەركن گۈرددۇ يۈوخ دئسە ايشى يىاش دى. الى اوخوناچاق! دىلىيندن چىخار- چىخماز دئى: «ھرنە پادشاھ امر ائتسە او اولور! آڭىرام و بۇ محبىتە مىيّنت دارام.»

شاه عاباس دئدی: «بو جشن اوْزۇمە مربوطدو. ھم قىئىز طرفىنдин وَكىلىم، ھم اوْغلاڭ طرفىندين. شىرنىسى ليپاسى ئىتلىرى خېرىنىمىن بۇيىنومادىء». قىئىرخ گۈن قىئىرخ گئچە تۈرى دۆيۈن باشلاتىب يىئمك - اىچىمك دىيزدندى و گۈن اوْ گۈندۈ كى، عروس - داماد گئچەسىدیر. واخت او واختىدى ئىكى، اوْنلارى ئال - الە

وئىرىپلر. پىزىزاد گۈرددۇ ئىليلەمەسىن نىجىفدىن دە ھەلە خىبر يىؤخىدو. ھاردا اوْلدوغۇندان و باشىئىنا نە گىلدىيەنندىن خېرسىزدى. پىزىزاد باشلادى نامازا. وزىرىن قىئىز ئىلەشىدۇ بونۇن نامازى قورتولمادى و آياق اوستە دورماقдан آز قالىئر گۈزلىرىنىھ قىرە سو يىئنە. اونا گۈرە ئىلەشىدى گۆز تىكىدى اونا كى، هانتان گىچىدىن بودوركى نامازدان قورتولا. آمما خۇرۇزلار بانلادى يىئنە قورتولمادى. وزىرىن قىيزى دىلە گىلدى كى، آن جىف بو ناماز ھاواخت قورتولا جاق؟! دئى: «منى دانىئىشدىئىردىن نامازىئىم پۇزىلدو. گىرك باشلايام تىزەدن قىيىلام. آتامئىن وھىيەتى دىرىكى، ئىيم ئىنه دە يەمىش گىرك كى، يىئىدى گۆنەجىن ناماز قىيىلام.»

(ايىشا آللە گلن بئولۇم لىرده اۇخورىيارسىز كى نىجىف نە جىور تىلىيسمى دن چىئىھىر و
اۋۇچچو احمدىين قىيزىن نە جىور آڭىزىر و گلىير پىزىزادى بۇ مەھلەكە دن قورتارىئىر.)

حسن بى هادى جنابلارئين

مجلهنىن دفترىنه گۇندىرىتى كىتابلارئين سىيماھىسى

آرئىن I سۈزۈن اۇزۇ (ائتىمولۇزىك درلمە سۈزلە) A - J ۲۰۰۵	۴۷۱ - ۰ صىحىفە	۳ نۆسخە
K - N حرفلىرى	۴۷۱ - ۸۵۰	آرئىن II
O - Z حرفلىرى	۸۵۱ - ۱۵۶۰	آرئىن III
آرئىن II فارس دىلىنде تۆرك سۈزلىرىن اوېرىزىك؛ تۆرك ائتىمولۇگىياسىئىدان بىر نېچە سۈز. پېتروس كىريشچىيان ۱۸۴۰ - ۱۹۰۹ قىرانسىزجادان قىسالمايىش چىزىرىلىميش	۱۱۳ صىحىفە	۴ نۆسخە
پېتروس كىريشچىيان تۆرك ائتىمولۇگىياسىئىدان بىر نېچە سۈز (آمىستىرداام ۱۹۱۲) قىرانسىزجادان كۆچۈرن: حسن بى هادى (۱۳۸۲ - ۲۰۰۳)	۸۰ صىحىفە	۳ نۆسخە
فارس دىلىنده تۆرك سۈزلىرى؛ تبرىز ۱۳۸۴	۷۲ صىحىفە	۶ نۆسخە
مۇغۇلجا بىر نېچە سۈز؛ تبرىز ۱۳۸۴	۱۱ صىحىفە	۵ نۆسخە
كاشغارلى ئاخىمۇد؛ بو گۈن بىر نېچە سۈز	۲۲ صىحىفە	۴ نۆسخە
اش آنلام سۈزلەر	۲۸۵ صىحىفە	۱ نۆسخە
ديوان لۇغات التۆرك اينجە ليكلىرى؛ دىۋان لۇغات التۆرك دەن درلىنىميش ائتىمولۇزىك سۈزلە؛ تبرىز ۲۰۰۵	۷۱۰ صىحىفە	۲ نۆسخە
گۈچە يازىلار فۇلكلۇر توپلۇسو؛ تبرىز ۱۳۸۲	۲۲۱ صىحىفە	۱ نۆسخە
آرئىن ائتىمولۇزىك درلمە سۈزلە تبرىز ۱۳۸۲	۱۹۳ صىحىفە	۲ نۆسخە
چائىش بو دۆنیادا ياخشىلىق ائتلە آشىق يادىلله شىكىيىن شىعرلىرى؛ تبرىز ۱۳۸۴	۳۴۷ صىحىفە	۱ نۆسخە
آتalar سۈزۈ ئىلين گۈزۈ تبرىز ۱۳۸۴	۱۸۰ صىحىفە	۱۵ نۆسخە

حسن بى هادى قىلداشىمئىزا ساغ اول دئىهەرك، اوّنا اوغورلار دىلە ئىيرىك.

قوشا چايلى آشىق ميكايىل

جoad دربندى

آشىق ميكايىل ٩-نجو گۇنىش ايليندە قوشما چايىن «گۈل» كندىنده، آنادان اولدو. او شاقىئىق چاغىندان سازا، سۆزه، آشىقلىغا ھوس گۈستىرىپ، نېچە- نېچە اورمىه ماحالى ئىن آشىقلار ئىندان و قوشما چايلى دا رحمتلىك قاشىقلى ئىن آشىق حسن دن درس آلىب، آشىقلىغىن سىرلىرىن اوئىرنىمىشدىر. ايندىيە قىدر قوشما چايىدا، سەند داغى ئىن اتىنده كندرىدە، او بالاردا، چۆخلۇ توپىلار يۈلا سالمىشدىر. او نون زىل، ملاحتلى سىسى، چۆخلۇ داستانلار و آشىق هاوا لارينى خۆصوصىن اورمو مكتبى نىن هاوا لارينى مۆكّمەل شكىل دە بىلەسى، خالق آراسى ئونون ائتىبارىنى و حۇرمەتىنى آرتىرمىشدىر.

او اوستادى آشىق حسن يىن آدىنىئ ائحتىراملا آپارىب، او نون عۆمۇرۇ يارىم عصردن چۈخ او لان سازىئىنى آبىدە كىمى سىينەسىنده ساخلا ئىتىب ايندى يە قىدر قۇرۇمۇشدور.

آشىق ميكايىل، آشىق هاوا لارىشىن دئمك او لار ھامىسىنى، خۆصوصىن آشاغىدا كە آشىق هاوا لارىنى تام شكىل دە سازدا اىفا ائدىر:

- ١- قوبا ٢- يىدىكلى ٣- شاھسۇنى ٤- موغامات ٥- شىكىستە ٦- كىشىش او غلو و ائرمنى كىشىش او غلو سو ٧- سولدوزو ٨- يۈرۈغۇن كرمى ٩- احمدى كرمى ١٠- حىئىدرى ١١- سايىلى كرمى ١٢- آغا خانى ١٣- جعفرى ١٤- سئتارى ١٥- آقا بئىگى ١٦- ھىجرانى ١٧- گۆزەللە ١٨- فصلى باھار ١٩- دىوانى ٢٠- تجنيس ٢١- دوبىتى ٢٢- خان امراھى ٢٣- تاجيرى ٢٤- قۇچانى ٢٥- هشتىرى ٢٦- كۈراوغلو هاوا لار ئ ٢٧- بايرئىنجى ٢٨-

شکى ۲۹- تئلى شكى ۳۰- اىستانبولو ۳۱- قره عئىنى ۳۲- قره گۈز ۳۳- اوچوچو
گرایىلئىسى ۳۴- زئىنال بئىگى ۳۵- قره باغى ۳۶- زىل قره باغى ۳۷- سالىانى قره باغى ۳۸-
سۇنا سئتارى ۳۹- زىل سئتارى ۴۰- آلاچىق ھاواسى ۴۱- جمىشىدى ۴۲- اورومىھ
بەھمنىسى و

بو قۇجامان آشىغىن آجى خاطىرەلىرىندن اوۇنون ۲۷ اىل اونجە سازئىنا حۇرمەتسىزلىك و
سازئىئىن سىئىدىرىلماسىدئير. بو خاطىرە طۇنەلى سۆز تكىن اوۇنون دردلى اوરەيىنده يارا
باغانلەمىشىدئير. بىز دە گۈچەلى آشىق موسائىن گرایىلئىسىئىلا اوۇنون ياراسىنما ملھم قۇيوروق.

تئلى سازئىن

<p>يۈلدان چىخىپ يۈلۈن آزمىئىر، ايپلىس كىيمى آرا پۇزمۇر. فالچى ئىكىنچى جادو يازمىئىر نه گۆناھىءى تئلى سازئىن!</p> <p>موسادىن سۈئىلەر سازا؛ او چىچكلى گۆللۇ سازا. او خىشاماز ساز شىئىت بازا نه گۆناھىءى تئلى سازئىن!</p>	<p>مجليس لرى آباد ائلهر نه گۆناھىءى تئلى سازئىن! ملول كۈنۈللىر شاد ائلهر نه گۆناھىءى تئلى سازئىن!</p> <p>ايکى شىجر، ايکى دەمير؛ آرا وورمۇر يالان دەمير. آندا يېھەتىر، روڭشۇت يېھەتىر؛ نه گۆناھىءى تئلى سازئىن!</p>
--	--

گؤئى مونجوق (۲)

تۈپلايان: او رو جعلى دوزنانى

كىچن بولۇمده عرض ائلهدىك كى، قارىئىن اوغلو كىچل، اوشاقلارنان گىتمىش
ايىدى اودونا، چوئىلدن بير گؤئى مونجوق تاپدى. بىر مونجوقدان هر نه اسستەسىدى
اوپوردو. كىچل مونجوغو تاپاندان سۇنرا آناسىنى يۈللەيىر شاهين قىزىنا ئالچىلىيە.
شاه نىچە دنه او لاپ چتىن شرطىردىن تعىين ائدىر. كىچل ده گۈئى مونجوقنان
شاهين شرطلىرىنى يېرىنە كېتىرىر و شاه دا قىزىنى وئرىر كىچلە. توئى دان سۇنرا بىر
عالىي عىمارتىدە زىندىگانلىق ائدىرلە. ايندى ده ناغىلەن قالانى:

بىر نىچە آى كىچدىكىن سۇنرا، بىر قارا قول اوپىلارىن خوش گۆنلەرنى پۇزىدۇ.
پادشاھ قارا قولدان قىزىنما پاي يۈللەردى. قارا قول بىر گۈن پاي كېتىرىدىكە پادشاھين قىزىنما
دئدى:

- بىلەيمىرم بىر كىچل بىر بىنلە وارئە هاردان باش باغانلادى. بىر وارئىلەنگىن سىيرىنى
اوئىرەن، بلکە كىچلىن وارئىئى چىخاردىب اىكىمىز اۋۇلەنىب باشقىا يئرە كۈچۈپ شن
ياشايىش سوئەك. پادشاھين قىزى قارا قولون ياغلى دىلىنە آلدانىب دئدى:

- ياخچى اوپىلار، من ده بىر قوجا قايتانامىئىن اليندىن قورتولارام. چورروكشمۇش
اوچۇندا زەلەم گىدىر. شاهين قىزى دئدى: من كىچلىن وارلانماغانىن سىيرىنى بىلەيمىرم.
اوچۇن بىر گؤئى مونجوغو وار، اوچۇن گۆزلىرىنىن اوستۇنە قۇيىاندا، حۆكمى سۆلەئىمان
عىشقىنە هر نه اىستەسە، حاضىئر اوپىلار. آنجاق كىچل ياتاندا اوچۇن باغانلىيار بۇغازىنما، آتار
آغزىندا قالار. آلچاق، گىچىكلى قارا قول پادشاھين قىزىنى مونجوغو اوغورلاماغا،
آلقىشلاياراق دئدى:

- بو گئجه من گلېب قاپىتىردا دوراجاغام. سىن اىستى اوتدان زاددان كىچلىن بورنونا تؤك، كىچل آسقىئىردىقدا، مونجوغۇ بو اوْزه دوشەجك. سىن مونجوغۇ اوْنۇن بۇغازىندان آچ، سىس سالمادان قاپىتىا گتىر. من قاپىئىن ئىن آغزىندادى سىنى گۈزىلە يەجه يم. پادشاهين قىزىئ قارا قولون مكىرىنى بىيەنib، اوْنۇنلا سۆزلشدى. كىچل ياتدىقدان سۇنرا، پادشاهين قىزىئ بىر آز اىستى اوتدان كىچلىن بورنونا تؤكدى. كىچل آسقىئان كىمى مونجوق آتىئىب آغزىندان ئاشىيە دوشىدۇ. شاهين قىزىئ مونجوغۇ اوْنۇن بۇغازىندان آچاراق قاپىئلارىندادوران قاراقولا آپاردى. قاراقول مونجوغۇ گۈزۈنۈن اوستۇنە قۇيوب دئدى:

- حوكىمى سۆلئيمان عىشقىنه، كىچلىن بو سارايى ئىيل چايىئىن ئىوتايىئىندا قۇيىلسىون، پادشاهين قىزىئيلا من ده اوْنۇن اىچىننە اولاق. بىر گۈز يومدوقدا، قارا قول ايلە شاهين قىزىئ اوزلرىنى كىچلىن سارايىئىندا ئىيل چايىئىن ئىوتايىئىندا گۈرددۇ.

يازىق كىچل، يوخودان آتىئىب گۈرددۇ لله وار، يوردو يۇخ. يىشى ده آناسىئيلا اوزۇ اوڭىكى هيسلى دامئىن اىچىننەدىرلر. كىچلىن باشىئنا گلن پادشاهين قولاغئىنا چاتدى. پادشاھ كىچلە دئدى:

- بىر هفتە يەدك قىزىئىمە هر ياندا اولموش اولسا، تاپماڭىسان، يۇخسا گۈزلىرىن چىئىخمالى، بىلكلرىن وورولمايدىر.

كىچل ايلە آناسى ئىكىسى ده پۇزغۇنلاشىب كىدەرنىدىلر. هەچ بىر چارە اللىرىندىن گلمىرىدى، قم - قۇصە كۈنۈللىرىنى آلمايدى. بونلارىن بىر پىشىتى، بىر دنه ده ايتلىرى واردى، بونلارىن قمى ايت ايلە پىشىكلىرىنى ده كىدەرنىدىرمىشدى.

گل سنه هاردان دئىيم؛ كىچلىن قىيرتلى اىتى ايله پىشىنى ندن. كىچلىن پىشىنى قارا قول مونجوغو پادشاهين قىزىندان آكىپ گۈزۈنون اوستۇنە قۇيدۇقدا، نه دئدېيىنى ئاشىتىمىشىدى. بونا گۈره پىشىك اىتە دئى:

- ائوين دلينمهسىن ايت! نه دورموشسان؟ شاهين قارا قولو پادشاهين قىزىنى ئالداتدى. پادشاهين قىزى يىيەمېزىن گۈئى مونجوغونو اوغورلايىب قارا قوللا وئردى. قارا قول مونجوغو گۈزۈنون اوستۇنە قۇيوب يىيەمېزىن سارايىئىنى اوزلر ايله نىل چايىنئىن اوتايانينا آپارتدىرىدى.

بونو دئىيب ايتلە پىشىك بىرلىكده نىل چايىنئىن قىراغىنا سارئ دابان ئالدىلار. ايت پىشىنى بۇينونا مىندىرەرك اوزىب چايىن اوتايانينا كىچدى. اونلار قارا قولون سارايىنما كىچىب قارا قوللا شاهين قىزىنى يۈخولامىش گۈرۈب حىطە قايىدېب حىطىدە چىخان توتوۇن ياپراقلارىندان بىر آز قىرىدىلار. پىشىك اوزلار ئاپارىب بىر آزىنى قارا قولون بورنونا سورتىدۇ. قارا قول آسقىرىدىقدا، گۈئى مونجوق ئاشىيە دوشدق. پىشىك تىز مونجوغو قاراقولون بوغوندان آچىب ايتىن يانىنا گىتىرىدى. پىشىكلە ايت نىل چايىنما سارئ قايىتىدىلار. چايى كىچدىكده، ايت پىشىنى بۇينونا ئالدى. ايت مونجوغو اوزۇ گۈئۈرمىك اىستەدى. پىشىك دئى سىنن آغزىن يىشكەدىر. اونو چايى سالارسان. مونجوغو من ساخىلارام. آنجاق ايت چۈخ آياق يىرە دىرىمكدىن سۇنرا، مونجوغو ئالدى اوزۇ ساخلايا. ايتىن آغزى يىشكە اولدۇقدان مونجوق چايىن اورتاسىندا، چايى دوشدق. اىكىسى ده چايىن بوتايانينا كىچھەرك قىملى - كىچھەرك سولارئ سۆزۈلە - سۆزۈلە چايىن قىراغىندا اوتوردولار. سحر آچىلدى، بايىقچىلار گلىپ بىر توْر دۇلسو چايىدان بالىق توتدولار.

بايىقچىلار: «حئيوانلار آج دىر» - دئىه ايت لە پىشىيىن قاباق لارئنا بېش اوڭ باليق آتدىلار. اوڭلار بايىقلارئن قارنىئىي ئىئرتىپ يىمە يە باشلادىلار. پىشىيىن يىدىيى ايلك بايىغىن قارئىندان گۆئى مونجوق چىخدى. پىشىك اىتە وئرمەدن يوردلارئنا دوغرو قاچدى. ايت دە اوۇنو اىزله دى.

پىشىك اوززۇنۇ ئوھ سائىب مونجوغۇ كېچلىن قاباغىنَا قۇيدۇ. سانكى كېچلىن سۈنمكىدە اولان چىراغىنَا ياغ تۈكىدۇلر. ائلە بىل دۆنیانئ اوغا وئردى لر. اولۇمدىن قورتولموش آدام كىمى سۇئىندىيىنندن هەچ بىلمىرىدى آغلاسىن يا گۆلسۇن. كېچلىن مونجوغۇ گۆززۇنە قۇنوب دئدى:

- حؤكمى سۆلتىيمان عىشقىنە، اوز سارايىئم قاباكى ئىرىينە گلىسىن. شاهئىن قىزىيلا قارا قول اىچىنده اولسۇن.

يئنه دە ائشىيى قىزىل، اىچەريسى گۆمۈش ساراى ئىرىينده اولدۇ. كېچلىن پادشاھا خبر وئردى. شاهئىن آدام لار ئىلىدى لر. قىزىلا قارا قولو بىر ياسىدىتقىدا ياتمىش گئرۇب اوڭلارئ توتدولار. شاهئىن امرى اىلە قىزلا قارا قولو خىيانىتلىرىنە گۈرە داردان آسدىلار. پادشاھ كىچىك قىزىئ «سارئ گۆل» - كېچلە وئردى. يىددى كېچە تۈرى توتدولار. كېچلىن آناسى ئارى دا سۇئىنەر ك ھامىئان قاباق تۈرىدا چىرتىك چالىب اوینادى. ائللىر بېش بارماقلئ چىرتىك چالىب اوینايان قارىيىا قوشلوب اوینادىلار. تۈيدان سۇنرا يىدى لر اىچدى لر، مطلبلىرىنە چاتدىلار. سىز دە مطلبلىرىزە چاتاسىز.

سوون

کلمات ترکی در عربی

(۲)

حسین مسعودی

حسین مسعودی، از ترکان مرکز ایران و دبیر دبیرستانهای منطقه فولادشهر و زرین شهر اصفهان بوده و از محققان مسائل زبانی می‌باشند. ایشان مقاله‌ای در یازده صفحه و تحت عنوان «کلمات ترکی در عربی» برای ما ارسال داشته است. مقاله ایشان با مقدمه‌ای در خصوص کلمات دخیل ترکی در زبانهای دیگر و اهمیت زبان ترکی آغاز می‌شود. ما قسمت مقدمه مقاله را از باب رعایت تلخیص و «اسمی خاص»، «اعلام» و «اماکن» را به دلیل اینکه علی الاصول کلمه قرضی به حساب می‌آیند حذف و در عوض، با ذکر معادل و تلفظ ترکی کلمه در خود زبان و تشریح و تفصیل اتیمولوژیک کلمه، نوشته ایشان را تکمیل و تقدیم خوانندگان می‌نماییم. قسمت اول این مقاله در شماره پیشین به چاپ رسید. اینک قسمت دوم تقدیم می‌گردد. علامت اختصاری «فر» اشاره به «فرهنگ ترکی نوین» نوشته اسماعیل هادی است. با تشکر از خدمات این معلم تلاشگر و اهل تحقیق و با آرزوی توفیق ایشان.

اسماعیل هادی

- القشله: سربازخانه، پادگان، ساخلو، (*Barracks*) در ترکیه: قیشلا (پادگان) که همان قشلاق است. کلمه اخیر وارد فارسی شده است.
- الیطق: خوابگاه (*Dormitory*). کلمه از مصدر یاتماق (خوایدن) می‌آید. در فارسی «یتاق:کشیک» (فرهنگ معین) آمده است در مفهوم پاسداری به هنگام خواب مردم.
- اسمای غذاها

- البرغل: بلغور، افسه (*Groat*) در ترکی آذری یارما گفته می‌شود و در ترکیه بــلغور که همان وارد فارسی نیز شده است. کلمه از مصدر بــولمک آید و در مفهوم گندم دو نیمه شده است.
- البلاوه: باقلوا (نوعی شیرینی) (*Kind of pastry*). وارد فارسی نیز شده است. برای اتیمولوژی کلمه نــگا: فر.
- البوظه: بــستنی (*Ice-cream*) در ترکیه امروز "دوندورما" گویند. این کلمه دخیل عربی از "بوز" (یخ) ترکی می‌آید.
- القاورمه/القورمه: گوشت تفتیده، قرمــه. (*Preserved meat*) از مصدر قاوبرماق: تفتدادن ترکی می‌آید و وارد فارسی نیز شده است. (قرمه)
- الكباب: کباب، (*Kabab*). به عربی از ترکی عثمانی وارد شده است ولیکن در فارسی به نوعی به فعل کــویمک: سوختن ، پختن در ترکی قدیم مرتبط باشد. (از این فعل: کــویمچ که در فارسی کوماج شده است). ولیکن این ارتباط هم بعيد می‌نماید و سازگار با قواعد ترکی نمی‌نماید. بنابراین عجالتا اصطلاح آنرا فارسی می‌دانم.
- القيمار/القيمير/الكيمار/الكيمير: سرشیر، قیماق، (*Cream*). کلمه به صورت «قایماق / قئیماق» در ترکی آذری آید. در ترکی ترکیه: کایماق/کایمار... همان وارد فارسی شده است. و "قیماق" تلفظ می‌شود. خامه نیز تلفظ محرف از آن است. قایماق->خایماق->خامه.
- اليوغورت: ماست (*Yoghurt*) از مصدر "یوگورماق" (عجین کردن) در مفهوم شیر عجین شده آید و وارد زبانهای اروپایی شده است. در آذری به جای آن

"قاتیق" نیز گویند که از مصدر "قاتماق" آید. (در مفهوم آن چه مخلوط نان کردن و خورند). این کلمه اخیر در فارسی به صورت قاتق آید.

البسه و پوشاك

- الچجه: بچجه (*Bundle*). از مصدر بوقماق / بوغماق (بستن) وارد فارسی نیز شده است.
- التبان: شلوارک (*Shorts*). از مصدر توتماق: گرفتن، پوشاندن (دومان داغی توتدو: مه کوه را پوشاند)، تومان: پوشاننده (در مفهوم ساتر بدن آید) و وارد فارسی نیز شده است به صورت تبنان.
- الطربوش: فینه (*Fez*) (نوعی کلاه عثمانی به صورت سیلندر قرمز...).
- الفوطه: لنگ (*Loincloth*). در ترکی "فیته" گفته می‌شود. در اصالت ترکی بودن آن باید تردید نمود. در ترکی کلمه‌ای که با "ف" شروع شود رایج نبوده شاید "پیچه" فارسی پیته، فیقه شده و از آن جا وارد عربی شده (الله اعلم) در عربی به معانی: پیشگیره و پیشند.
- حوله دستی (*Apron*), دستمال (*Hand Towel*), حوله ریشه (*Cap Cowl*) و *kerchief* نیز ریشه ترکی دارد. نگا: فر.
- الکرک: پوستین (*Collar*). کورک (مثال: کورکونه بیره سالماق معادل: کک به تبانش انداختن. برای اتیمولوزی کلمه. نگا: فر)
- الیاقه: چاک گریبان، یقه (*Veil*) لفظ ترکی است. (یاخا / یخه) که وارد فارسی نیز شده است. نگا: فر.
- اليشمق / اليشمک: نوعی روپند زنانه (*Yashmak , Veil*) اسم مصدر است از مصدر یاشماق: پوشاندن، معادل عربی این کلمه در عربی "لثام" است.

میوه و درختان

- المروديه: گلابی / امروود (*Pear*). وارد فارسی نیز شده است. برای اتیمولوژی کلمه. نگا:فر.
- البنجر: چغندر (*Beet*). در ترکی آذری چوغوندر / چوکوندور گفته می شود که لفظ ترکی است از مصدر "چؤكمك" در مفهوم محصولی فرو نشسته در زمین. در ترکیه پانجارت گویند که همان از طریق عثمانی وارد عربی شده است از همان لفظ "پئنجر" در قره داغ کناره ارس: "سبزیجات" همان را در نام ترشی "هفتہ بیجار" در فارسی می بینیم در مفهوم ترشی متشكل از هفت نوع سبزه. ریشه یابی پانجارت رکی مشکل است.
- التن: توتون، (*Tobaco*). از مصدر توتمک: سوختن، توتون که در ترکی آذری به معنای «دود» است. (تو^تنون^وم تپه^مدن چیخدی: دود از کلمه ام برخاست=پدرم درآمد) از همین مصدر در فارسی: تو^ت> دود / توتن / تو^تک.
- الجاريزک: آلو (*Plum*). ظاهرا این کلمه باید مرکب باشد. الجا+ریزک جزء اول لفظ آلچا (آلچه) است که تلفظ قدیمی آن در ترکی آلوچ بوده و از ریشه آل (قرمز)، آلا (دورنگ) در مفهوم میوه‌ای مرکب از دو رنگ سرخ و زرد. که به صورتهای: آلو / آلبالو / آلوچه / آلاییدن و... وارد فارسی شده است. اما جزء دوام (ریزک) را در این ترکیب تشخیص دادن مشکل است شاید نر / نرک فارسی باشد؟!
- الجاودار: چاودار / کاورس (*Rye*). (برای ریشه یابی کلمه در ترکی نگا: فر) وارد فارسی نیز شده است.
- القاون / القوون: طالبی / گرمک (*Eantaloup*). (نگا: فر)

- الوشته: آلبالو (*Sour cherry*). از اسلاموی وارد ترکی شده و از آن جا به عربی، و اصالتا اسلاموی است.

اشیاء و آلات:

- الأزمه / القازمه: کلنگ (*Pickax*). قازما (از مصادر: قازماق) معروف است. اما "ازمه" باید از مصدر ازمک (خرد کردن) باشد در این صورت در اصل به معنی کلوخ کوب (تخماق) بوده که بعداً تغییر معنی داده است.
- البارود: باروت (*Gunpowder*). کلمه اروپایی است که از طریق ترکی عثمانی وارد عربی شده است.
- الباروده: تفنگ (*Gun*) و (*Rifle*). در عربی بدان بیشتر "بندقیه" گویند. از کلمه بنديک / ونديک / ونيز آید. شاید بدان اعتبار که از جزیره ونیز وارد می شده است.
- البرغى: پیچ، برقی (ابزار) (*Crew*). از مصدر بورماق (پیچاندن) اسم مصدر است و عیناً وارد فارسی نیز شده است.
- البرمق: پره چرخ (*Spoke*). تلفظ ترکی آن "بارماق" است. در اصل به معنی انگشت می آید که مجازاً معنی پره را نیز می دهد.
- البغمه: گردن بند، (*Necklace*). از مصدر بوغماق (خفه کردن یا بستن گلوگاه، بستن). «بوغمما» در مفهوم چیزی که به گلو بسته می شود.
- البلاطه: تبر، (*Ux*). تلفظ ترکی کلمه "بالتا" است. برای اتیمولوژی کلمه نگا: فر.
- البليه: تیله، تسله، (*Marble*) و (*Taw*) (؟)
- البورى: شیپور، (*Horn*). کلمه در ترکی به معنی لوله (بخاری و نفت) آید. نگا: فر.
- البویه / البویا: واکس، (*Shoe-Polish*)

- البيرق: پرچم، لوا). (*Flag*). تلفظ ترکی کلمه بایراق (بعضاً: بایداق) است که به صورت «بیرق» وارد فارسی نیز شده است. نگا: فر.
- التنک: حلبي، (*Tin-Plate*). (قبلًا توضیح داده شده).
- الجزان: کیف پول، (*Wallet*) و (*Purse*). کلمه مرکب است. جز (لفظ عربی است) + دان (پسوند فارسی) در مفهوم ظرف برای چیزهای خرد ریز که امروزه نیز به همان صورت در ترکیه رایج است.
- الجزمه: چکمه، موزه، (*Boot*). در ترکیه "چیزمه" گویندکه همان وارد عربی شده است و از مصدر چیزمک (نقش و نگار کشیدن) به اعتبار آن که این نوع موزه‌ها دارای نقش و نگار بوده است. در ترکی آذری چکمه گویند که همان وارد فارسی شده است.
- الخرطوش: فشنگ، (*Cartirdge*). چنان که از معادل انگلیسی کلمه هم قابل مشاهده است کلمه اروپایی است که وارد عثمانی شده و از آنجا به عربی.
- الدقامق: تخماق، کلوخ کوب، گرز، (*Beetle*). عیناً به صورت "تخماق" وارد فارسی شده است (نگا: فر).
- الدوشک: تشک، (*Mattress*). از مصدر دؤشه‌مک / تؤشه‌مک: فرش کردن، دوشک: چیزی که در زیر شخص پهن می‌شود. عیناً به صورت «تشک» وارد فارسی شده است.
- الدبّوس: گرز، (*Mace*). کلمه "توبوز" ترکی است که وارد عربی شده است. نگا: فر.
- السنحق: پرچم، علم، (*Flag*). (قبلًا توضیح آن گذشت).

- السُّنْكُو / السُّنْكُو: سرنیزه، (*Bagonet*). تلفظ ترکی کلمه «سوئنگو» است. (سوئمیو سونگو اولموش: سالهای زیادی از فوت او می‌گذرد). نگا: فر.
- السُّوتَين: سینه‌بند زنانه، کrstت، (*Brassiere*). (از کلمه "سوت": شیر ترکی؟!).
- الشاكوش: چکش، (*Hammer*). از مصدر چکمک (کشیدن؛ مجازاً: زدن)، چکیج (آل ضرب میخ) که به صورت "چکش" وارد فارسی شده است.
- الشبک / الشبق: چپق، (*Chibouk*). تلفظ ترکی کلمه «چوبوق» است که ساختار آن قطعاً ترکی است ولیکن بن کلمه «چوب» است که ممکن است همان "چوب" فارسی باشد. وارد زبانهای دیگر از جمله فارسی نیز شده است.
- الطبنجه: تپانچه، سلاح ناری کمری، (*Pistol*). از مصدر تپمک: لگدزدن. "تاپانچا" که وارد فارسی هم شده است. تپانچه: سیلی (نگا: فر تپمک).
- الظلمبه: تلمبه (*Pump*). در اصل کلمه ایتالیایی است از طریق ترکی عثمانی وارد عربی و فارسی شده است. (نگا: فر).
- الفرشه: فرچه، (*Brush*). تلفظ ترکی کلمه "فیرچا" است که وارد فارسی و عربی شده است.
- الفشك: فشنگ، (*Cartidge*). وارد فارسی نیز شده است.
- القاشوقة: قاشق (*Spoon*). از مصدر قاشیماق: خراشیدن و کندن، قاشیق / قاشوق در مفهوم ابزاری درون تراشیده (چوبی که درون آن را تراشیده قاشق ساخته‌اند) آمده و وارد فارسی و عربی شده است. در اسامی عربی نیز آید. غاشقی / غاشجی محرف کلمه قاشقچی است.
- القايش: چرم، (*Leather*). تلفظ ترکی کلمه قاییش / قهییش در ترکی آذربایجانی معنای کمربند آید. (نگا: فر).

- القبان: قپان، قنط، (*Steelyard*). از مصدر قاپماق: برگرفتن و ربودن و از زمین کندن ... قاپان در مفهوم ابزاری که بار را از زمین کنده و کشد. از همان مصدر قاپلان: پلنگ (در اسمی عربی: شیخ قبان) و در فارسی قپان / قاپیدن.
- القزان: پاتیل، دیگ، (*Caldron*). تلفظ ترکی کلمه قازان (بعضاً: قزن) می‌باشد که وارد فارسی شده است و از همان قزن قفلی (قفلی به شکل قزن).
- القبلق: کلاه، (*Hat*) و (*Caplac*). تلفظ ترکی کلمه "فالپاق" است که وارد فارسی نیز شده است. (نگا: فر).
- القونداقچی: تفنگ‌ساز، (*Gunsmith*). قونداق: قنداق تفنگ و طفل شیرخوار- از همان قوْدانقچی. برای ریشه یابی کلمه نگا: فر.
- القیطان: قیطان (*Cord*). (ترکی بودن اصالت کلمه قابل بحث است).
- الکرباج: تازیانه، (*Lash*). از مصدر قیرماق: زدن و شکاندن، قیرمانج / قیرماج که محرف آن در ترکیه قیرباج شده است و کلمه اخیر از همان است. لفظ دیگر و معروف‌تر آن چالاق: شاللاق است که وارد فارسی شده است. (شلاق).
- الکریک: پارو، (*Jack*), جک (*Fur clouk*) بیل... این کلمه در ترکی کورک است که محرفاً به معانی فوق در عربی وارد شده است. نگا: فر.
- الیطقان: نوعی شمشیر قوس‌دار، (*Yataghan*). از مصدر «یاتماق» خوابیدن در ترکی ترکیه به معنی قمه و نظایر آن آید. (به اعتبار آن که بر پهلوی قمه بند خوابیده است).

كلمات متفرقة:

- الأوزى: بره، (*Lamb*). تلفظ ترکی کلمه قوزو / قوزی است که صامت اول ساقط شده است.

- السنقر / السنقرور: سنقر، گونه باز شکاری، (*Gyrfalcon*). این کلمه در همین معنی به صورتهای شونقار / سونقرور در ترکی رایج است. زبانشناسان اصل آن را محرف «صقر» عربی می‌دانند. (نگا: فر).
- العاشق: قاب بازی، (*Knuckle-bone*). تلفظ ترکی کلمه: آشوق / آشیق است.
- القرقوز: خیمه شب بازی (*suppe-show*). در ترکی ترکیه «قارا—گؤز» / «قره گؤز» بوده (به اعتبار چشم‌های سیاه عروسکان خیمه شب بازی) که محرف همان در عربی «قرقوز» شده است.
- الادبییر: بی‌ادب، (*Impolite*). (ادب‌سیز).
- الأورنیک: پرسشنامه، (*Form*). محرف "أورنک" (نمونه) ترکی؛ نگا: فر.
- البصمه: اثر انگشت، (*Finger print*). از مصدر باسماق: پرس، چاپ، ترکی به صورت «باسما»: چاپ آید که همان در فارسی: باسمه و در عربی «بصمه» شده است.
- الدغری: راست، مستقیم، (*Straight*). (دوغرو: مستقیم، راست).
- الویرگو: مالیات، (*Tax*). (تلفظ ترکی وئرگی از مصدر "ۋېرمك": دادن).
- الیاظ: خط (در پشت سکه) (*Tails*). از آن جایی که سکه‌های عثمانی در یک رو توغرا (طغرا)ی شاهی و در روی دیگر نوشته (یازی) داشت، لذا طغرا را به صورت مرخم، تورا نمودند و به جای «شیرو خط»، «یازی-تورا» گویند و اسم مصدر است از مصدر یازماق: نوشتن.

سون

189

بىر تۈرك و آذر بايجان ناغيئىندا آتالار سۈزۈ و دئىيم لر كۈكۈ

ناعنیلی توپلاییب پازئیا آلان: علی پرازنده (تۆرك)

آتالار سوزوق و دئىيمىر و مىللىرىن و بونلارا بىزىر سوزۇلەر ھېرى خالقىن و مىلىتىن ڈكاسىنى و فيكىر قىيىر اقايىچىن و روھى يېتكىلىپىن گۇستەرگەسى ساپىلەير. تۆرک خالقىن وارالىغى ساپىلەان آتالار سوزوق، دئىيمىر، مىللىرى مىن ايلر بىزىنجا كىچمىش لىردىن و تىجىز بىللىردىن و بونلارا دايىسان دوشىزىنجەلىردىن دوغۇلۇمۇش سوزۇلەردىر كى، تارىخى و فرهەنگى بىر دىن داشتىيەير.

بو قىيىسا سوزىلر بىر تۇپلۇمۇن عادتلىرى، گانكىلىرى و اوزون حىيات تجربىلەر و اينسانلارلا
اوزىشمىشىن كۆزۈشلىرى كىيمى دىرينىپ و اينسانلار حاققىندا بىر كىتابدان آرتىق بىلگىيەن صاحبىدیر. آشماقىدا
گىلن آذربايچان ناغىلى لارىندان بىرىسىمۇ اولان «ايىكىندىرىن اولىقۇم ناغىلىل» سىي بوگۇن دە آخىزلارد دولازان
حىتكەتملى بىر نىچە سوزۇز و دەئىتىم و مەلىن كۆكتۈنۈز آيدىن لادىرى.

گوئشان بارج آلیه، اولویوم حاقد دیئر «آل چکمک»، هامی دوئنیادان الی بووش گکاهده، «اینسان گوئزون توبپاراق دوئنیوار» و «دلی ده دوئغرو خبر» سوژلری بو قیسا و آذربایجانا آیید اولان ناغیلیان آلینید یعنی گورمک مۆمکون دوزر. خاطیرلاماق لازیم دیئر کی، بو ناغیل و ایسکندرین اولویوم ناغیلی آذربایجان رواياتی سائیلیر و تکجه آذربایجان خالقينا باخلمى دیئر.

اپسکندرین اولوّم ناغیئلی

سیزه هاردان خبر وئریم؛ آز دایشانلاردان، قارا دینمزلردن، مرد- مرد آروادلاردان،
هورمه ین ایتلردن، اولامايان چاققاللاردان، چوخ دایشمايانلاردان، ائشیدیب عمل
اثتمه ین لردن، بیزوو مینیب چای کىچنلردن، يابا ايله دوهقا ایچنلردن، خوروز بئلیندە بۇستان
اکن لردن، كۈسا ساققاللىار دان، زر زرگىلدەن، نه بىليم نەن، نه بىليم نەدەن، لىنت قويروق لۇ
يالانا، رحمت قويروق سوز دۆزە، بىر گۆز پۇزانا، ايکى گۆز دۆزە، رحمت يازانا، لىنت پۇزانا،
سوئز فالسین، اينسان گئتسین، ياخشىلېق فالسین، پىسلىك گئتسین، دۆست وار اولسون، عاغىللىئى
يئتسىن، عاغىل سىز حىسا بالاسىن.

دئین لر بئاله دئمیش لرکى، ايسكىندر بوتون دۇنىانى ئەندىپ فتح گوجۇ آشىب- داشدىغىيىدان داها آرىي بىر يېئر قويمامىش دئى كى، اونى باج وئرمەميش اولسىون. اونىدان اوتور

تاتارلائىب قوشونو ايله يۇلا دوشۇر تا گىدىب «گۆنچىن دن باج آلسىئىن». اوزون بىر مۇددەت يۇل گىتىدىكىدىن سۇنرا ايسكىندر اوئز وزىرىنە دئىيىر كى، «كتاب لارا باخ گۈر كى من بو قىدر ياشادىقدان سۇنرا هاردا نە واخت اوئله جىيەم؟» وزىر كىتابا باخىب دئىد: «آى گۆن گۈرسىتىمىر، آنجاق ائلە بىر واخت اوئله جىكسىن كى، آلىشىن داش، اوستۇن پولاد اولا جاق».

ايىسکىندر گىئەن ئات اوستۇنده بىر مۇددەت يۇل گىتىدىلر. ائلە بىر يېشە گلىپ چاتدىلار كى، گۆنشىن اىستىسىنندىن نە يېرىمك، نە دە نفس چىكمە يە اينجار قالمادى. اىستى ايسكىندرى لاپ جاثىندان بىزدىرىمىشدى. نە بىر كۈلگە، نە دە بىر آغاچ ئىق گۈرۈنۈردو تا بىر آز او رد دىنجهلىسىن. آخىردا اىستى ايسكىندرى ونوروب ناخوشلاتدى. قوشون اھلى هر نە قىدر يېر آختاردىلار تا ايسكىندرى اوزادالار بىر يېر تاپا بىلمەدىلر. ناچار بىر داش قايا اوستۇنە او زادىب، اوئز قالخانلارىنى ايسكىندرىن اوستۇنە توتدولار تا بىر آز كۈلگە او لوب اىستى دن قورتولسون. بو حالدا ايسكىندر خېر آلدى: «وزىر بۇ نە يېرىدى؟». وزىر دە دئىد: «ھمن دئىيىم يېرىدى كى، قاباغىمئىزا چىخدى!» آلىشىن داشدان، اوستۇن پولاددان اولان يېر» بودور. ايسكىندر دئىد: «ايندى من يقىن اوئلۈم زامانىم دىئر. آناما دئىين كى، منىم اىحسانىما بۇتون اوئلکەدن شاھلارى، تاجىرلىرى، فقىرلىرى چاغىرىسىن. منىم آدىما گۈرە دفن ائتسىن». ايسكىندر وصىيت ائدىب اولدۇ. قوشون اوئنون مئىيىتىنى اوئز يوردونا قايتارىب آناسىنا ائلەدىيى وصىيتى يېرىنە گتىرمە يىن اىستەدىلر.

آناسى ايسكىندرىن جنازەسىنى گۈردىيۇندا «واى بالام دئىيىب» باشئىنا ونوروب، ساچىن يۇلماغا باشلادى. چۈخلۈ شىون ائلەدىكىدىن سۇنرا ايسكىندرىن دئىيىمى كىمى بۇتون اوئلکەدە ياشايان شاھلارى، تاجىرلىرى، فقىرلىرى بىر آرایا يېئىتىب ايسكىندرىن جنازەسىنى لعل و جواهيرلە بزتىدىرىدى. سۇنرا دئىد كى، «من اىيجازە وئرمەرم كى بؤىيۈك ايسكىندرىن جنازەسىنى قارا توپراغا قۇيىسۇنلار!». هر نە قىدر دئىلىر كى، بىلە ايش اولماز، ايسكىندرىن آناسى قبول ائلەمەدى كى ائلەمەدى. چۈخ گۈتۈر- قۇيدان سۇنرا وزىر بىلە دئىد كى: «ايندى كى او غلۇنۇن باسىئىرماغانى راضى او لمورسان بىزىم مصلحتىمىز بودور كى، اوئنون جنازەسىلە سىنى بىر او تاغا قۇيوب سن دە اوئنون يائىندا او توراسان. بو شرط ايلە كى، هېچ بىر شەئى ئىئمە يەسەن!».

ايىكىندرىن جنازه سىلە آناسىنى بىر اوغانغا سالىپ، آناسى اۆچ گۈن اۆچ گىتجە بىر شئى ئېمەدەن باخىپ آغالادى. دۇردو نجو گۈن آرواد آغلاماقدان آز قالىرىدى هلاك اوْلسون، آمما ائلە بىر كىچىخ مىشىدى كى، بۇ تۈن بدنى ياپراق كىمىي اسىرىدى. آرواد زۇراكى آياغا دوروب اوغانى دۇلاندى تا بلکە بىر ئېمك تاپسین. سەن دىمە آغىللى و زىزىر دە بىر پارچا چۈرەتىي اوغانىن لاب اوجا يېرىندەن آسلاماسىنىي امر ائلەمىشىدى. آروادىن گۈزۈ بو آسىئىلدەن چۈرەتىي ساتاشىپ نە قىدر چالىشىدى و آكىشىدى گۈرددەلى چاتمئىر كى چاتمئىر. آرواد گۈرددە لاب آجىندان اوْلۇم حالىندا دىئر. اوغاندا دا هېچ بىر شئى تاپىلەمەرىدى كى آياق لارئينىن آلىشنا قۇيىسون تا بىر پارچا چۈرەتىي گۈرۈرۈب يېسىن. آخىردا علاجى هەيرىشىن اوْزۇلۇب چىخىدى اوْغلۇنۇن مىتىتىنин اوْستۇنە. چۈرەتىي ائندىرىپ يېرە دوشىدۇ. دئمە سارايشن آداملارى دا آروادى ئاشىكىدىن گۈرددۇش لر. آرواد چۈرەتىي ائندىرىپ دوشىن كىمىي اونلار اىچرى كىرىپ دىئدى لر: «آى خاتىم گۈرددۇن كى بىز حاقلۇيىتىق هېچ كيم دۆنیادان دۆيىمەتىنجا بوردان ال چكە بىلەم». آناسى اوْز- اوْزۇنە دىئدى: سىز دۆز دئىتىرسىز آمما قوئى ياسا گلن قۇناق لاردان خېرى بىلەم، اونلارىن دا هېچ اوْلەننى اوْلموش!

وزىر دىئدى: «يانخىسى ئىبودور كى، بىر تىبىر قىلىپ بونو دا بىلدىرم». بئلە امر ائلەدى كى ايكى جۆر ئېمك حاضىرلاشىپ قۇناق لارا گىتىرسىنلار. سۇنرا دا دىئدى كى: «اوْلۇسۇ اوْلان بو قابدان يېسىن، اوْلۇسۇ اوْلماتىان بو بىرى قابدان».

ھامى بىرىنجى قابدان باشلادى خورك ئېمەتىيە. وزىر دىئدى: «ايىدى گۈرددۇن كى، دۆنیادا ھامىئىن بىر اوْلۇسۇ واردىئر و تكجه سەن دئىيلىسنى كى، بالان اوْلۇب!». بو حال ايىكىندرىن آناسىنا بىر آز تىللە ۋەتىرىپ آغلاماقدان ال چكىدى. صابابەحىسى گۈن بؤيۈك ايىكىندرى جلال ايلە شهردن چىخارتىدىلار تا آپارىپ قوئىلاسىنلار. تابوتو يېرە قۇييان زامان گۈرۈلەر كى، ايىكىندرىن ساغ الى تابوتدان ئاشىكىدە قالىپ. نە قىدر چالىشىدىلار كى، ساغ الىن تابوتا قۇيىسونلار باشارا بىلەمەدى لر. گىئنە تزەدن ايىكىندرىن الى ئاشىكىدە قالدى. ايىكىندرىن آناسى بو احوال ئەن ئەن گۈرددۈزۈنە دىئدى: «اوْغول! دىلە گل گۈرك نە ايستىرسىن؟» ايىكىندرىن جواب گلەمەدى. «اوْغول آنان قوربان» دئىيب باشلادى آغلاماغا. وزىر

دئدى: «بلكه قىيائىجىئن اىستىر؟» گتىرىپ قىيائىجىئى وئرىدى لر آمما كار سالمادى. تاجىرلر دئدىلر: «بلkeh پول و وار - دؤولت آرزو سوندا ئير!» آمما اوذا گىنه كار سالمادى. فقىرلر ده دئدىلر: «بو دۆنیادان آج اوئلمۇشدور!! چۈرك وئرىن ال چىكىسىن». بو ايش ده فايىدا وئرمەدى. بىلە دئىيرلر كى، «دلى ده دوغرو خېر». بو قىدر جاماعات و قوشۇن آراسىئىدان بىر دلى وارمىش، او دا ياس گۆنۇنده يىنده بىر سوْمۇك گمیرە-گمیرە قېرىستانا گلمىشدى. دلى كى، گۈرۈرددۇ ھامى چائىشىئر ايسكىندرىن ساغ الين تابوتا قۇيىسون آداملارى ئارالا ئىب زۇراكى ئۆزۈنۈ ايسكىندرىن يائىنا چاتىئىردى. قاباغا كېچىپ بىر آز يېردىن تۇرپاق گۇتۇرۇب ايسكىندرىن اووجونا قۇيدۇ. بو حالدا ايسكىندرىن ساغ الى مۇھىمم يومولوب اىچرى چكىلدى. ايسكىندرىن اللرىنى سىنهسى اۆستۈنە قوْيىوب، ھامى بو ايشە حىثيران قالدى.

دلى سوْمۇك يىنده اوزاقلاشدى. ايسكىندرىن آناسى دئدى: «ايندى گۈرددۇم كى اوغلو م دۆنیادان دۆيىما ئىب دىئر! ائى وەى؟!» بىلە جە ايسكىندرى دفن ائدىب چىخىپ گىتىدى لر.

بىر نىچە گۈن سۇنرا آناسى «اوغول! اوغول!» دئىيە - دئىيە قېرىستان دۇندۇ. «ايسكىندر! ايسكىندر!» چاغىرماغا باشلادى. هئچ بىر يېردىن جاواباب آلمادى. بىر ده چاغىردى. قېرىلرین بىرىندىن سىس گىلدى: «ائى يازا ئىق نە ايسكىندر! ايسكىندر! چاغىرئىرسان! بىزى نەدن راحات بوراخمئىرسان؟ بورادا او قىدر ايسكىندرلر واردىئر كى، بىز نە بىلەك سىن ھانسىئىنى چاغىرئىرسان! بىز نە بىلەك سىن ھانسىئىنى آناسىسان!». ايسكىندرىن آناسى باشئىنا دؤيىوب دئدى: «من ائلە بىلېرىدىم كى، دۆنیا اوزۇنده منىم اوغلو م ايسكىندردىر، باشقا ايسكىندر يۈخ دور. دئمە يوز مىن اوغلو م كىيمى ايسكىندرلر گلىب گئتمىش!» او گۆنۇن سۇنرا ايسكىندرىن آناسى بىر داها آغلاما ئىب ايسكىندرە آخ - وەى ئىتلەمەدى.